

ROMA HUKUKU PERSPEKTİFİNDEN XV. YÜZYIL POLONYA'SINDA BOŞANMA

Divorce in XVth Century Poland from the Perspective of Roman Law

Dr. Ebru Emine OĞUZ*

Öz: Roma Hukuku, milattan önce sekizinci yüzyıldan, milattan sonra 565 yılında Doğu Roma İmparatoru Justinian'in ölümüne kadar Roma ve Roma hâkimiyetindeki ülkelerde uygulanan bir hukuk sistemi olup; Hristiyanlığın kabulü ve üniversitelerin açılmasıyla birlikte Avrupa'ya yayılarak, zamanla değişime uğramıştır. Dini etkinin, bilhassa medenî hukuk alanında görüldüğü Roma Hukukunun tesiri altında kalan ülkeler arasında Polonya da yer almaktadır. Kayıtlardan, çeşitli sınıflara mensup insanların başta şiddet olmak üzere aileleri içindeki farklı anlaşmazlıklar nedeniyle mahkemelere başvurarak, sorunlarına çözüm aradıkları bilinmektedir. Ancak toplum içinde belirli bir ölçüde şiddetin hoş karşılandığı Orta Çağ Avrupa'sında, sebebi her ne olursa olsun daima eşleri uzlaştırmaktan yana olan mahkemelerin zaman zaman bu durumu tolere ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun neticesinde ise gerek kadınların, gerekse erkeklerin bazen mağdur, bazen kusurlu addedildikleri boşanma davası süreçleriyle karşılaşmaktadır. Bu noktadan hareketle ağırlıklı olarak yabancı kaynaklar kullanılarak hazırlanan çalışmamızda, Roma Hukuku bağlamında XV. yüzyılda Polonya'da yaşanan boşanma davaları ele alınmıştır. **Anahtar Kelimeler:** Polonya, Roma Hukuku, boşanma, şiddet

Abstract: Roman law is a legal system, that was applied in the Roman and Roman-dominated countries from the eighth century BC until the death of the Eastern Roman Emperor Justinian in 565 AD, spread and changed through Europe over time with the adoption of Christianity and the opening of universities. Poland, where religious influence was particularly seen in the field of civil law, was among the countries that affected by Roman law. It is known from the records that people from various classes, due to different disputes within their families looked for solutions to their problems by applying to the courts. However it is understood that in the Middle Ages Europe, where a certain degree of violence was welcomed in the society, the courts, which were always in favor of reconciling spouses, regardless of the reason, sometimes tolerate this situation. As a result of this, divorce proceedings, in which both women and men were sometimes victims or sometimes justified, were encountered. From this point of view, in our study, which is mainly prepared using foreign sources, divorce cases in Poland during the XVth century were discussed in the context of of Roman Law.

Keywords: Poland, Roman Law, divorce, violence

* ouzebru2000@gmail.com , ORCID: 0000-0002-1653-3325

Makale Geliş Tarihi: 04.01.2023, Makale Kabul Tarihi: 21.03.2023
DOI:10.57083/adaletdergisi.1285747

GİRİŞ

Milâttan önce sekizinci yüzyılda kurulan Roma İmparatorluğu'na ait bir hukuk sistemi olan Roma Hukuku, günümüz Batı Avrupa'sında uygulanan hukuk sistemlerinin temelini teşkil etmektedir. Bu ülkeler arasında Polonya da bulunmaktadır. Geç Orta Çağ döneminde Roma Hukuku, tıpkı Avrupa ülkelerinde olduğu üzere Polonya'da da üniversitelerin açılmasıyla birlikte etkisini göstermeye başlamıştır. Roma Hukuku, her ne kadar merkezî otoriteyi güçlendirme eğiliminde olsa da; Polonya Krallığı'nın hükümdarları tarafından, anlaşmazlıkları çözme doğrultusunda benimsenerek, hukukun tüm alanlarına yansımıştır. Söz konusu alanlardan biri de Medenî Hukuk olmuştur. Makalemizde, özellikle Martha A. Brożyna'nın, döneme ilişkin arşiv belgelerine dayandırdığı çalışmasından yola çıkılarak, XV. yüzyılda Polonya'da kayıtlara geçmiş olan bazı boşanma davaları Roma Hukuku perspektifinden ele alınmaya çalışılmıştır.

I. ROMA HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Antik çağlarda gelenekler doğrultusunda gelişim gösteren Roma Hukuku, Roma İmparatorluğu'nun çok sayıda farklı milleti yönetmesinden ötürü birleşik bir hukuk sistemi olarak gelişerek, nihayetinde güçlü bir Hristiyan etkisine sahip olmuştur.¹ Roma Hukuku, Roma'nın kurulduğu M. Ö. 753 yılından Doğu Roma İmparatorluğu'nun 1453'teki yıkılışına kadar pek çok yönden değişime uğrayarak, Roma-Yunan Hukuku (Roma-Bizans ya da Bizans Hukuku) adını almıştır.² Zira temel siyâsî, kültürel ve sosyal kurumları Roma'dan birer miras olan Bizanslılar, 1453 yılında imparatorluklarının çöküşüne kadar kendilerine 'Romalılar', imparator ve prenslerine ise 'Romalıların imparatorları' adını vermişlerdir. Bu durum Roma Hukukunun, Bizans hukuk sisteminin esasını teşkil ettiğini açıkça doğrulamaktadır.³

Adaleti tesis etmek ve kendilerini koruyamayanları korumak üzere hukuku kullanmanın yollarını bulmak için uzun süre devam eden mücadele, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının (479) ardından daha da kritik hale gelmiştir. Böylece birleşik hukuk sistemi uygulayan merkezî otoritenin çökmesi neticesinde, keyfî davranışları ve suiistimali önlemek için zorunlu olarak Erken Orta Çağ dönemi boyunca çok çeşitli hukuk sistemleri teşkil edilmiştir. Bunlar Kanon Hukuku, Post-Roma Vulgar Hukuku⁴, Frank

¹ John W. Sedlar, *East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500*, University of Washington Press, Seattle and London 1994, s. 305.

² Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku*, 18. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020, s. 1.

³ Srdan Šarkić, *The Influence of Byzantine Law in East Central Europe*, in Sály, P. *Lectures on East Central European Legal History*, Miskolc: Central European Academic Publishing, 2022, s. 41.

⁴ Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından toplum homojen yapısını yitirmiş ve buna bağlı olarak ortaya çıkan karmaşık nüfusun hukukuna Vulgar

Hukuku, İskandinav Hukuku, Anglo-Sakson Müşterek Hukuku, Erken Norman Hukuku, Feodal Hukuk, Vizigot Yasaları, Cermen Hukuku ve ayrıca Volksrecht olarak bilinen çeşitli yerel hukuk sistemlerinden gelen yasalar olmuştur. Zayıfı güçlüye karşı korumak için tasarlanan bu düzenlemeler genellikle aile hakları, mülkiyet hakları, kadın hakları, yaralama suçları karşısında tazminat hakları ve aleniyet ilkesi⁵ gibi hususları içermektedir.⁶ İmparator I. Justinian'ın⁷ VI. yüzyıldaki yasalarına dayanmakta olan Roma Hukukunun orijinali Latince olarak derlenmiş, ancak kısa süre sonra Yunancaya çevrilmiştir. Sistematik bir genel ilkeler bütününe içermesi ve yasal gelişme adına çerçeve sağlaması, onu yerel örf adet hukukundan daha kullanışlı duruma getirmiştir. Roma Hukukunun yeni ulusal monarşilere çekici gelen noktası, hükümdarın otoritesine ve merkezî devletin çıkarlarına özel vurgu yapması olmuştur. Bu hususta, I. Justinian Yasasının sırasıyla

Hukuku adı verilmektedir (Patrick J. Geary, Before France and Germany Oxford University Press, U. S. A, 1988, s. 95.

- ⁵ Yargılamanın tarafı olmayan üçüncü kişilerin, yargılamayı izleyebilmesi ve yargılamanın neticesinde verilen hükmü öğrenebilmesi manasını taşımaktadır (Yrd. Doç. Dr. Nesibe Kurt Konca, “Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesinin Sınırlandırılması”, 2015, SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı, s. 65).
- ⁶ Paul Gordon Lauren, “The Foundations of Justice and Human Rights in Early Legal Texts and Thought”, The Oxford Handbook of International Human Rights Law, Dinah Shelton (ed.), Oxford University Press, 2013, s. 176.
- ⁷ I. Justinian: Doğu Roma İmparatorluğu’nu 527-565 yılları arasında yöneten; tüm Roma Hukukunun, Justinian derlemesi olarak adlandırılan ve daha sonra ‘*Corpus iuri civilis*’ şeklinde isimlendirilen çok parçalı bir eserde toplanmasını temin eden imparatorudur (“Roman Legal Tradition and Compilation of Justinian”, 1, 4, 2007, The Robbins Collection, <https://www.law.berkeley.edu/research/>). Justinian’ın Corpus Iuris Civilis’i dört bölümden müteşekkildir: Uygulanan hukuk hakkında genel bilgiler veren Institutiones, Digesta, Codex ve Justinian’ın 534-565 yıllarında çıkardığı yasa ve emirnameleri kapsayan Novellæ’dır. Bunlar arasında ön plana çıkarılan Digest ve Codex olmuştur. Konu bakımından da Codex ile Digest arasında büyük bir fark bulunmaktadır. 533 yılında yayınlanan Digest veya Pandekt (yasanın tamamı anlamına gelmektedir) temel içtihat ilkelerini ve bölümlerini içermektedir, ancak ezici bir çoğunlukla özel hukuktan oluşmaktadır. Kesin olarak söylemek gerekirse Digest, II. ve IV. yüzyıllar arasındaki dönemin hukukçularının ifadelerinden farklı uzunluklardaki parçalar ve alıntılardan oluşan bir koleksiyondur. Justinian’ın *Corpus Iuris Civilis*’inin ikinci büyük bölümü, on iki kitaba bölünmüştür (On İki Levha Kanunları) ve bunlar yine başlıklara ve bireysel yasalara ayrılmış Codex’ten oluşmaktadır. Digest’ten temel farkı ise klasik Romalı hukukçuların yazılarından alıntılar içermesi olmuştur. Codex’in tamamen farklı bir karakteri vardır. İhtiva ettiği yasalar ya resmî imparatorluk anayasalarıdır ya da imparatorların kendileri tarafından imparatorluk görevlilerine – örneğin eyalet valilerine – gönderilen ve tartışmalı bazı hukuk konularına veya yasanın fiili uygulamasında ortaya çıkan sorulara yanıt içeren fermanlardır. Codex ise Digest gibi genel hukuk ilkelerini ele almamakta, ancak Justinian de dâhil olmak üzere imparatorlar tarafından teşkil edilen hukuku ifade etmektedir. Aslında Codex’in, Büyük Theodosius’un, Hristiyan dinini imparatorluğun tek dini yapan yasasıyla başladığı söylemek mümkündür (Walter Ullmann, The Sources of History: Studies in the Uses of Historical Evidence Law and Politics in the Middle Ages, An Introduction to the Sources of Medieval Political Ideas, Cambridge University Press, 2008, s. 59-60.

Ecloga⁸ ve Procheiron⁹ olarak bilinen iki varyasyonu özellikle etkilidir. 739'da ilân edilen Ecloga, I. Justinian Yasasının çağdaş Hristiyan ilkelerine uygun olarak değiştirilmiş şekli olup; 886'da yayınlanan Procheiron ise bu yasanın en önemli bölümlerinin bir derlemesidir. Buna ek olarak Bizans hukukçuları çeşitli konulardaki medenî ve dinî yasaları nomokanon¹⁰ adı verilen sistematik risaleler halinde bir araya getirerek, düzenlemişlerdir. Söz konusu Roma-Bizans Hukuku, yalnızca Hristiyan devletler için yasal çerçeve sağlamakla kalmamış, aynı zamanda tüm monarşik gücün Tanrı'dan geldiği konusundaki ısrarıyla kraliyet otoritesini meşrulaştırmıştır¹¹. Devlet yönetiminin yanı sıra Roma Hukukunun etkili olduğu alanlardan biri de Medenî Hukuk olmuştur.

II. ROMA MEDENÎ HUKUKUNDA EVLİLİK ve BOŞANMA

Romalılara göre mülkiyet, statü ve aile niteliklerinin nesiller boyunca aktarılabilmesi evlilik kurumunun birincil amacını teşkil etmektedir. Bu

⁸ Ecloga: VIII. yüzyılın başlarında İsaurya İmparatoru III. Leo (717-741), Justinian tarafından derlenen yasaları gözden geçirerek, Latince bilmeyen tebaasının kullanımı için Yunanca bir yasa ya da hukuk el kitabı hazırlamıştır. Zira o dönemin Latince bilgisi Konstantinopolis'teki âlimlerle sınırlıdır. Böylece daha fazla insan tarafından anlaşılabilen Ecloga, yargıçlar için de pratik bir hukuk el kitabı haline gelmiştir. Ecloga adı verilen bu yasa kitabında gözden geçirilen ve sadeleştirilen yasalar yaklaşık 150 yıl, yani IX. yüzyılın ortalarına kadar yürürlükte kalmıştır. Ecloga, Roma Hukukuna dayanmaya devam etse de, III. Leo onu daha geniş kitlelere yönelik olabilmesi ve Hristiyan ilkeleri temelindeki düzeltme amacıyla yeniden düzenlemiştir (Şarkic, 2022, s. 42). Ecloga daha sonra Makedon İmparator Basil ve filozof olan oğlu VI. Leo tarafından yapılan yasaların yeni revizyonu ile değiştirilmiştir. Bu imparatorlar, 'Basilika' adının verildiği yeni yasalarının beklentisiyle İsauryalı selefleri gibi 'Epanagoge' olarak bilinen başka bir el veya yasa kitabı yayınlamışlardır (A Manual of Roman Law, The Ecloga Published by the Emperors Leo III and Constantine V of Isaura at Constantinople A. D. 726 (Rendered into English by Edwin Hanson Freshfield, Cambridge University Press, 1927, s. VII).

⁹ Procheiron: III. Leo'nun (717-741) ölümünden sonra Bizans'ta I. Vasily (867-886) iktidara gelmiştir. Procheiron, Vasily ve oğulları Constantinus ve Leo'nun yasama faaliyetlerine ilişkin bir yasa el kitabıdır (Milan M. Macura, "Byzantine Law as a Nursery Garden for Legal Transplants with Specific Review of Dusan's Code", Zbornik Radová Pravnog Fakultets u Novom Sađu, 2020, s. 521). Ayrıca "El Kitabı" veya "Elinizin Altındaki Yasa" şeklinde nitelendirilebilecek Procheiron, Makedon yasa yapma çabalarının bir parçası olarak yayınlanan ilk metin olup; 870-879'a (daha doğrusu 872) tarihlenmekte olup; Epanagoge'un bir revizyonu şeklindedir. Kırk adet başlığa ayrılan Procheiron, Bizans medenî, ceza ve kısmen adlî ve kilise hukukunun bazı temel yasalarının kanunlaştırılmasıdır. Procheiron, ana kaynağı olarak Justinian'in orijinal Latince metni yerine, onun Yunanca çeviri ve yorumlarını kullanmaktadır (Şarkic, 2022, s. 44).

¹⁰ Nomokanon: Nomokanonlar (Yunanca νομοκανόνες) laik yasaların ve dinî düzenlemelerin derlemeleri olup (Şarkic, agm: 48); devlet ve medenî hukuk konularını içermektedir (Cosmin Santi, "The Holy Apostles' Nomokanon – The First Law Book Printed in the Romania Countries (1545)", Vol. XXVI, No. 2, 2015, Valahia University Law Study, Bibliotheca, Târgoviște, s. 67.

¹¹ Sedlar, s. 306.

bağlamda, meşru torunlara sahip olabilmek için bir ortaklık şeklinde değerlendirilen evlilik, sadece toplumsal açıdan yararlı olmakla kalmayıp, aynı zamanda hukuka da uygundur.¹² Roma İmparatorluğu'nda evliliğe dair yasal düzenlemeler ilk olarak İmparator Augustus (M.Ö.63-M.S.14) döneminde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu sürecin bir hayli geç oluşu nedeniyle de evliliğin Romalılar tarafından hukukî olmaktan ziyade, sosyal bir kurum şeklinde kabul edildiği sonucuna varılmaktadır.¹³ Ayrıca Roma'da bir vatandaşlık görevi olarak algılanan evlilik, bilhassa ilk devirlerde tarafların birbirlerine duydukları aşk ve çocuk sahibi olma kararları neticesinde gerçekleştirilmiştir.¹⁴ Erken Roma Döneminde evlilik birliğinin ifadesi doğrutusunda ise 'anne' sözcüğünden türetilmiş olan '*matrimonium*' kelimesi kullanılmıştır.¹⁵

Ius civili'ye göre Roma'da bir evliliğin geçerli olabilmesinin temel koşulu, tarafların bu husustaki karşılıklı rızaları (*consensus*) olmuştur.¹⁶ Ancak evliliğin geçerliliği ve sürdürülmesi için eşlerin beraber yaşamaları zorunluluğu bulunmamaktadır. Tek eşliliğin esas olduğu Roma Hukukunda evliliğin ölçütü, çiftlerin ayrı yaşasalar bile kendilerini evli olarak düşünüp düşünmedikleri yönündedir.¹⁷ Zira evliliğin devamı az evvel belirtildiği

¹² Grubbs, s. 81-82.

¹³ Paul Koschaker, Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Sevinç Matbaası, Çev. M. Ayiter, Ankara, 1977, s. 311.

¹⁴ Susan Treggiari, Roman Marriage, Oxford University Press, London, 1991, s. 58.

¹⁵ Treggiari, s. 5.

¹⁶ Roma Hukukuna göre hem nişanın hem de evliliğin geçerli olması için tüm tarafların buna rıza göstermesi esastır. Bununla birlikte muhalefetin olmaması da rıza manasını taşımaktadır. Bu hususta gelin ve damadın ailelerinden en yaşlı erkeğin (*patria potestas*) onayı önemlidir. Ancak bu kişinin ölümü halinde çiftler kararlarında özgür kalabilmektedirler. Buna göre halen bir *patria potestas*'ın vesayeti altında bulunan kadın, mecburen nişan ve evliliğe rıza göstermek durumunda kalmaktadır. Rıza hususu erkekler açısından değerlendirilecek olursa hukukçular tarafından, babalık yetkisi altındaki bir erkeğin, ailesinin planladığı evliliğe rıza göstermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun anlamı evlilik kararında bir baskı söz konusu olsa dahi erkeklerin, aileleri tarafından ayarlanacak evliliğe rıza göstermeleri gerektiği yönündedir. Ebeveyn baskısına maruz kalan erkekler, yasaları iyi bilmelerinden dolayı bazen zoraki evliliklerden kaçınabilme hususunda kadınlardan daha şanslı olmuşlardır. Tüm bunların yanı sıra çocuklarının evliliklerin de söz sahibi olmak istemeyen babalara da rastlanmaktadır, ancak bu durum, Augustus'un, Romalı yetkililerin babaları buna zorlayabileceklerini söyleyen evlilik yasasının amacına aykırıdır (Grubbs, 2002, s. 89-90). Zira babanın rızası olmadan yapılan evlilikler geçerli sayılmadığı gibi böyle bir evlilikten doğan çocuklar da meşru kabul edilmemektedir. Fakat babanın haberi olmadan yapılan evliliklerde, örneğin baba uzun bir süredir uzaktaysa ve evliliğe itiraz etmemişse, rıza vermiş sayılmakta ve bu da evliliği yasal kılmaktadır (Nathanya den Hamer, "Roman Women's Rights in Divorce and Custody Ancient History", Master Thesis, Faculty of Humanities, Universiteit Leiden, 2019, s. 12).

¹⁷ Andrew T. Bierkan /Charles P. Sherman / Emile Stocquart, "Marriage in Roman Law", The Yale Law Journal, Vol. 16, No. 5, The Yale Law Journal Company, Inc., 1907, s. 303.

üzere *consensus*'e dayanıyor olsa da¹⁸; kadının, kocasının evine yerleşmesi, *consensus* 'un ispatı bakımından büyük önem taşımaktadır. ¹⁹ Buna, yani çiftlerin birbirlerini karı koca olarak görerek, uygun şekilde davranmalarına *affectio maritalis* adı verilmektedir. Daha açık bir ifadeyle *affectio maritalis*, tarafların karşılıklı arızaya dayalı olarak kurdukları evliliği sürdürme niyetlerini ifade etmektedir.²⁰

Evlenen kadın üzerinde kurulan hâkimiyete *manus* denilmekte olup; bu kurum On İki Levha Kanunlarına dayanmaktadır.²¹ *Manus*, '*conventio in manum*' adlı bir sözleşmeyle teşkil edilmektedir. Böylelikle kadının ailesiyle bağı kesilerek, mal varlığı eşine geçmektedir. ²² *Manus*'lu²³ evliliklere *cum manu*, *manus* olmadan yapılan evliliklere ise *sine manu* adı verilmektedir. ²⁴ M.Ö.III. ve II. yüzyıllarda özgür, yani '*manus*'suz evlilikler yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak yine de evliliklerin yapılabilmesi için yerine getirilmesi gereken koşullar bulunmaktadır. Bu doğrultuda ise hem erkeğin hem de kadının *conubium*'a, yani evlenme hakkına sahip olması gerekmektedir. Aslında bu oldukça basittir, çünkü bunun için her iki tarafın da özgür olmasının yanı sıra Roma vatandaşı olmaları yeterlidir.²⁵ Bazı yazarlar, Eski Hukuk Döneminde gerçekleştirilen tüm evlilikler *manus*'lu olup; *manus*'suz evlenmenin asla yapılmadığını savunmaktadırlar. ²⁶

¹⁸ Salvatore Di Marzo, Roma Hukuku, İsmail Matbaası, Çev. Z. Umur, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954, s. 156.

¹⁹ Koschaker, 1977, s. 307.

²⁰ Seldağ Güneş Ceylan, Roma Hukukundan Günümüze Velayet-Vesayet Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 63.

²¹ Koschaker, s. 312.

²² Rado Basman, s. 534.

²³ Manus: Kelime olarak manus, 'el' anlamına gelmekte olup, erken Roma toplumunda bir erkeğin eşi üzerinde sahip olduğu yasal otorite manasını taşımaktadır (Grubbs, 2002, s. XIX). Ayrıca manus, Antik Roma'da bir evlilik türüdür (Smith, W. J. / Hare I. C. H. / Wallace H. B. / Wallace J. W. , A Selection of Leading Cases, On Various Branches of the Law, Law Booksellers and Publishers, Vol. 2, 1855, s. 409). Eski devirlerde aile reisinin çocuk ve köleleri üzerindeki mutlak hâkimiyetini ifade eden manus, sonraları evlilik hususunda da geçerli olarak, bir kadın üzerinde eşi ya da şayet eşi hâkimiyetini altında ise) aile reisinin hâkimiyeti şeklinde bir anlam kazanmıştır (Dr. Fulya İlgin Gönenc, Roma Hukukunda Boşanma (Divortium), C. VII, S. 1-2, AÜEHFD, s. 648). Kadının evlenirken kocasının yasal denetimine geçmesi veya babasının denetiminde kalması şeklinde iki çeşidi vardır (Jane F. Gardner, Women in Roman Law and Society, First Midland Book Edition, 1991, s. 11. Manus evliliği, İmparator Augustus zamanında neredeyse tamamıyla geçerliliğini yitirmiştir (Maria L. Colish, The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages, 2nd Edition, Brill, Academica Publishers 1990, s. 383).

²⁴ Treggiari, s. 17.

²⁵ Den Hamer, s. 10.

²⁶ Türkan Rado Basman, "Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri", C. 8, S. 12, 1942, İÜHFMD, s. 533.

Kadın, *conferratio*, *coemptio* ve *usus* olmak üzere üç ayrı şekilde *manus* altına girmektedir.²⁷ Bu tür evliliklerin üçü de, kadının kendi ailesinden kocasının ailesine aktarıldığı, yani kocasının yetkisi altına girdiği '*manus*'u içermektedir.²⁸ *Confarreatio*, Roma'nın ilk dönemlerine ait bir uygulamadır. Buna göre gelin ve damadın, rahip huzurunda bir çeşit çörek yemek suretiyle evlilik törenleri gerçekleştirilmektedir.²⁹ İkinci evlilik şekline *coemptio* denilmektedir. *Coemptio*, kocanın karısını resmî bir işlemle "satın aldığı" bir evlilik türüdür. Satın aldığı şey elbette kadının kendisi olmayıp – çünkü o bir köle değildir – *manusun* onun üzerindeki hakkıdır. Bu işlem söz konusu kadını kendi ailesinden kocasının ailesine devretmektedir. Kadın artık babasının ailesine ait değildir ve kadın üzerinde eşi ya da eğer hayatta ise eşinin babası *manus* hakkına sahip olmaktadır. Evlilik yapmanın son yolu olan *usus* ise üç evlilik biçimi arasında en az resmî olan uygulama şeklindedir. Herhangi bir törene ihtiyaç duyulmayan *usus*'un geçerli olması için gerekli olan tek şey, kadının bir yıl boyunca eşinin evinde yaşamasıdır. Zira kadın, bu süre sona erdiğinde hiçbir formaliteye gerek kalmaksızın kocasının ailesinin bir parçası haline gelmektedir.³⁰

Geç Roma İmparatorluğu'nda ise Roma evliliklerinin şekli pek değişime uğramasa da, evliliğe yönelik tutumlarda bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. İkinci ve üçüncü yüzyılların imparatorluk fermanlarından farklı olarak, bahsi geçen döneme ait Roma yasalarının tüm tebaaya uygulanması amaçlanmış olup; dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Roma evlilik hukuku, ilk üç yüzyılın 'klasik' hukukundan oldukça değişik bir görünüm almıştır. Taraflar arasındaki karşılıklı rıza hususu (*consensus*), tıpkı erken dönemlerde olduğu gibi evliliğin gerçekleştirilmesinde temel faktör olmaya devam etmiştir.³¹ Geç Antik Çağ'da evlilik, aileler arasında yürütülen bir tür alışveriş anlayışı durumunu sürdürürken, evliliğin amacı ise ailenin, servet ve statüsünü aktarabileceği meşru çocuklara sahip olması şeklindedir. Evlilik yaparken uygun ön hazırlıkların gözetilmesi kapsamında baba rızası; evlilik neticesinde ortaya çıkan mal devrinin düzenlenmesi; özellikle akrabalık veya statü eşitsizliği nedeniyle ahlakî ve sosyal görgü kurallarına aykırı olan birlikteliklerin yasaklanması ve cezalandırılması gibi endişeler Geç Dönem Roma Hukukunda da mevcuttur.³²

Devletlerin yanı sıra hukukun etkilediği en temel kurumlardan biri olan aile, tüm toplumlarda önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle gelişmiş hukuk sistemine sahip Roma veya modern toplumların, bu kuruma ilişkin olarak evliliğe uygunluk ya da miras yoluyla servet aktarımı gibi konularda ayrıntılı kurallara sahip olmaları şaşırtıcı değildir. Ailenin önemi her ne kadar evrensel olsa da, örnekler ve hatta bu terimin tanımı bile büyük ölçüde farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin Roma dilinde '*familia*'

²⁷ Treggiari, s. 17.

²⁸ Den Hamer, s. 8.

²⁹ Bruce W. Frier /Thomas A. J. McGinn, A Casebook on Roman Family Law, Classical Resources Series, No. 3, 2003, s. 55.

³⁰ Den Hamer, s. 9.

³¹ Den Hamer, s. 14.

³² Grubbs, s. 102.

sözcüğü genellikle ‘ev halkı’, ‘ev halkının köleleri’ anlamına gelirken, Latince’de ise günümüz çekirdek aile kavramını açıkça ifade eden herhangi bir kelime bulunmamaktadır.³³ Aile anlamına gelen ‘*familia*’, Roma’da ‘geniş’ ve ‘dar’ olmak üzere iki anlama sahiptir. Geniş anlamda ‘*familia*’, ortak bir atadan gelen kimselerin teşkil ettikleri topluluğu ifade etmektedir. Söz konusu ortak ataya bağlılık, aralarında kan bağı bulunan erkek çocuklara göre yani ‘*agnatio*’ sistemi doğrultusunda belirlenmektedir. Dar manada (*proprio iure*) *familia* ise ‘*Pater familias*’ öldüğünde, ailenin erkek çocuklarının sayıları ölçüsünde ailelere bölünerek ufak gruplar oluşturmasıyla meydana gelmektedir. Ayrıca On İki Levha Kanunlarına göre ‘*familia*’, bir kişinin tüm maddi mal varlığını temsil etmektedir. Burada ‘*familia*’ ifadesi biraz daha genişleyerek, bütün hizmetkâr ve köleler de dâhil olmak üzere ev halkının tamamını kapsamaktadır.³⁴

Roma İmparatorluğu’nun ilk dönemlerinden itibaren, yaşanan bazı aile içi sorun ve anlaşmazlıklar neticesinde eşlerin birbirlerinden ayrılma, yani boşanma talepleri ortaya çıkmıştır. Roma Hukukuna göre evlilikler boşanma, ölüm, esaret veya eşlerden birini etkileyen kölelik doğrultusunda bozulmaktadır. Boşanma yani *divortium* karı koca arasında gerçekleşirken, *repudium* ise daha ziyade nişanlı çiftlerin ayrılmalarını ifade etmektedir. Bunun nedeni, herhangi bir boşanma eylemi olmasa da, ayrılanların farklı yönlere gitmeleridir.³⁵ Digest 24.2.9’dan alıntılanan Pavlus’un ikinci kitabında yer alan metne göre boşanmalar reşit olmuş yedi adet Roma vatandaşının huzurunda ifa edilmedikçe geçersiz sayılmaktadır.³⁶ Klasik dönemde ise boşanmalar çok daha kolay gerçekleştirilmektedir. Zira bir kadın, evlendiği ailenin bir parçası olmak yerine, babasının hâkimiyeti altında kaldığı için o aileden rahatlıkla ayrılabilir.³⁷ Bu anlamda özgürlükçü bir boşanma politikasına sahip olduğu ifade edilebilen Klasik³⁸ Roma Hukuku, hem kadınlara hem de erkeklere eşlerini tek taraflı olarak reddedebilme hakkını vermektedir. Hatta boşanmış bir kadın, çeyizinin tamamını geri almak için dava açabilmekte; fakat boşanmanın kadının kusurundan (veya babasının kıskırtmasıyla) kaynaklandığı veya çocukların var olduğu durumlarda çeyizin bir kısmı koca tarafından alıkonulabilmektedir.³⁹ Bunun yanı sıra bir evliliği ancak baba bozabilmekte

³³ Andrew M. , Roman Law and the Legal World of the Romans, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 173.

³⁴ Kudret Ayiter, Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku, 2.Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 1.

³⁵ Grubbs, s. 187.

³⁶ David Noy, “A Misunderstanding about Roman Divorce Law: The Meaning of ‘Praeter’ in Digest 24.2.9”, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 38, No. 2, 1988, Cambridge University Press, s. 572.

³⁷ Hamer, s. 18.

³⁸ Roma Hukukunun ‘Klasik’ ve ‘Geç Antik’ dönemleri, Augustus’un saltanatından (M.Ö.31-M.S.14) Batı İmparatorluğu’ndaki son Roma imparatorunun M.S. 476’da düşüşüne kadar geçen dönemi kapsamaktadır (Judith Evans Grubbs, Women and the Law in the Roman Empire, Routledge, London, New York, 2002, s. 1.

³⁹ Grubbs, s. 203.

ve bu durum onun ayrıcalığı şeklinde kabul edilmektedir. Ancak yasal olarak evliliği sona erdirebilmesine rağmen, babanın kızını kendisiyle birlikte geri döndürme hakkına sahip olmaması da ilginçtir. Zira kadın kocasıyla kalmayı seçerse, babanın bu konuda yapabileceği pek az şey bulunmaktadır.⁴⁰

Roma Hukukuna göre boşanmaların yasaklandığı bazı durumlar da mevcuttur. Örneğin eski efendileriyle evlenerek azad olmuş kadınlar söz konusu kapsamda yer almaktadır. Dolayısıyla kadınların, eşlerinin doğrudan rızaları olmadan onlardan boşanabilmeleri mümkün olmamaktadır.⁴¹ M.Ö. I. yüzyıla gelindiğinde de *manus* ile evli olmayan kadınların kocalarını tek tarafı olarak boşama hakları bulunmakta olup; daha sonraları aynı hak *manus* ile evli kadınlar tarafından da kullanılmıştır.⁴² Öte yandan erkekler ise çok erken dönemlerden itibaren, özellikle zina veya diğer uygunsuz davranışlar nedeniyle eşlerini tek tarafı olarak boşayabilme hakkına sahip olmuşlardır. Buna karşılık ilerleyen süreçlerde geç dönem Roma imparatorları, yaklaşık olarak VI. yüzyıla kadar, eşlerden birinin diğerini tek tarafı olarak boşamak istediği durumlarda, boşanma hususuna kısıtlamalar getirmişlerdir.⁴³ Ancak Roma ailesinin ve özellikle de evliliğin şekli zamanla değişime uğrayarak, birkaç faktörden etkilenmiştir ki bunların en önemlilerinden biri Hristiyanlığın yükselişi olmuş; bu durum doğal olarak boşanmalara da yansımıştır.⁴⁴

Roma İmparatorluğunda hukuksal ve toplumsal açılardan etkili olan Hristiyanlığın aile hukukuna ilişkin tesiri biraz daha açık ve dolaysız olmuştur. O dönemlerde Hristiyanlık anlayışının büyük ölçüde farklılıklar gösterdiği imparatorluk yasaları mevcut eğilimlere paralel olarak hazırlanmış veya genişletilmiştir. Bununla birlikte Hristiyanlığın, söz konusu zaman diliminde bile değişimi hızlandırarak, ivme kazandırdığını söylemek mümkündür. Pagan kültürünün sosyal ve ideolojik evrimi, genellikle boşanmaları kolaylaştırmasının yanı sıra bazen de biçim ve içeriğini şekillendiren Hristiyanlığın yükselişi ile paralellik göstermiştir. Aile içi birtakım anlaşmazlıklara bağlı olarak ortaya çıkan boşanmalar pagan toplumlarında sıklıkla görülüp, kabul edilirken; Hristiyan imparatorlar tarafından getirilen ciddi kısıtlamalar ise eşlerin zaman zaman övülme ya da suçlanmalarına sebebiyet vermiştir. Hatta bu durum, Hristiyan doktrininin Roma özel hukuku üzerindeki en güçlü etkisi şeklinde nitelendirilmektedir.⁴⁵ Zira boşanmanın ve boşandıktan sonra yeniden evlenmenin Hristiyanlık tarafından kınanması, Yeni Ahit'e kadar uzanmakta olup; Hz. İsa'nın kendisinin fiilen öğrettiği ahlakî konulardan biridir.⁴⁶ Bu

⁴⁰ Den Hamer, s. 22.

⁴¹ Den Hamer, s. 20.

⁴² Grubbs, s. 187.

⁴³ Grubbs, s. 203.

⁴⁴ Riggsby, s. 174.

⁴⁵ Antti Arjava, "Divorce in Later Roman Law", *Arctos, Acta Philologica Fennica*, XXII, 1988, Helsinki, s. 5

⁴⁶ Kutsal metinlere dayanan Ecloga'ya göre de evlilik akdi yalnızca belirli sebeplerle feshedilmektedir. Bununla birlikte ikinci evliliğe müsaade eden yasa, üç veya daha fazlasına ilişkin yorumda bulunmamaktadır (A Manual of Roman, s. 19).

doğrultuda, İmparator Augustus tarafından bekarlığa ilişkin olarak teşkil edilmiş cezalar, Hristiyanlığın etkisindeki ilk imparator olan Constantine tarafından kaldırılmış ve ağır suçlar dışında tek taraflı, bedelsiz boşanma geleneğine son verilmiştir.⁴⁷

Yukarıda belirtildiği üzere tek taraflı boşanmaya karşı mevcut yasalar Constantine ile başlamakta ve genellikle Hristiyan etkisine atfedilmektedir. Ancak Constantine Yasasına göre boşanma eylemi, erkeklere nazaran kadınlar için çok daha zordur.⁴⁸ 331'de çıkarılan sözlü yasa⁴⁹ vasıtasıyla tek taraflı boşanma açıkça cezalandırılmaktadır. Buna göre eşlerine boşanma ihbarnamesi gönderen kadınlar, ancak kocalarının katil ya da haydut (zehir hazırlayan veya mezarları yakıp, yıkanlar da bu kapsamdadır) olduğunu kanıtlamaları halinde çeyizlerinin tamamını geri alabilmektedirler. Öte yandan bu tip suçlardan başka sebeplerle eşlerine boşanma ihbarnamesi yollayan kadınlar ise kendilerine olan bu büyük güvenlerine karşılık, çeyizlerini saç tokalarına varıncaya kadar kocalarının evinde bırakmakta ve bir adaya sürgün edilmektedirler.⁵⁰ Erkeklerin boşanma isteğinde buldukları durumlarda da öncelikle kadınların zina suçu işleyip işlemedikleri, zehir hazırlayan ya da buna aracılık eden biri olup olmadıkları ispatlanmakta; ardından erkeklerin böyle kadınları isteyip istemedikleri soruşturulmaktadır. Yapılan araştırma neticesinde kadınların suçsuz bulunmaları fakat buna rağmen eşleri tarafından kovulmaları halinde ise erkeklere, çeyizin tamamını eşlerine vermelerinin yanı sıra yeniden evlenmeme cezası uygulanmaktadır (Cod. Theod. 3.16.1, 331 Emperor Constantine Augustus).⁵¹ Anlaşıldığı üzere kadınlar ancak zina, büyücülük veya buna aracılık için, erkekler ise cinayet, büyücülük veya mezarları tahrip etmeleri nedeniyle reddedilebilmişlerdir. Kadın ceza olarak 'dos'⁵² unu, hatta

⁴⁷ Riggsby, s. 185.

⁴⁸ Grubbs, s. 202.

⁴⁹ İmparator Constantine 331 yılında çıkarmış olduğu yasa ile tek taraflı boşanma sisteminin kapsamını değiştirerek, sebeplerini en aza indirgenmiş; sadece, örneğin zina gibi ağır suçları bu hususa dâhil etmiştir. Söz konusu yasaya göre her iki taraf adına da boşanmanın gerçekleşebilmesi için haklı nedenler sunulması şart koşulmuş; aksi durumlarda ise çeyizlerin iadesi, sınır dışı edilme cezaları uygulanmıştır. Yine bu kapsamda olmak üzere erkeğin yeniden evlenmesi halinde ilk eşine, yeni eşinin çeyizinden talepte bulunabilmesi hakkı da tanınmıştır. Kısacası İmparator Constantine, her iki tarafın da boşanma haklarına bazı kısıtlamalar getirmiştir (Kyle Harper, "Marriage and Family in Late Antiquity ", 2012, S. Johnson (ed.), Oxford Handvoll of Late Antiquity, s.677-678.

⁵⁰ Grubbs, s. 203.

⁵¹ Grubbs, s. 203.

⁵² Dos (*donatio ante nuptias*): Kadının kendisinin, *pater familias*'ının ya da üçüncü bir şahsın evlilik sebebiyle ve evlilik sürecinde meydana gelecek masraflara katkı sağlamak amacıyla kocasına vermiş olduğu mallara *dos* denilmektedir (Adolf Berger, Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Transactions of the American Philosophical Society, New Series, Vol. 43, Part. 2, 1953, s. 444). *Dos*, Eski Hukuku Döneminden Roma'nın yıkılışına dek varlığını muhafaza etmiş olan geleneksel bir kurumdur. *Pater familias*'ın evlenecek kızları için *dos* vermeleri her ne kadar yasal olmasa da, ahlaki açıdan bir zorunluluk şeklinde değerlendirilmektedir. Bu yönden bakıldığında *dos*, hukukî olmaktan çok, sosyal bir kurumdur (Ayiter, s. 17).

tüm mal varlığını kaybederken, erkek ise 'dos'unun yanı sıra tekrardan evlenebilme hakkını yitirmiştir. Ancak Constantine'in 331 tarihli yasası uygulanmamış, yürürlükten kaldırılmıştır.

Boşanmaya bazı kısıtlamalar getiren II. Theodosius'un 449 tarihli yasası⁵³, erkekler ve kadınlar adına eşit koşullar talep etmemekte olup; kadınlar için daha yüksek bir davranış standardını desteklemektedir. Bir erkeğin eşinden boşanmasının en geçerli sebebi ahlakî suiistimale; bir kadının boşanmasının en geçerli sebepleri ise eşinin suç teşkil eden davranışlarının yanı sıra uyguladığı şiddete odaklanmaktadır.⁵⁴ Ancak II. Theodosius, eşlerin hangi koşullar altında haklı (dolayısıyla cezasız) boşanma hakkı elde edebileceklerini ayrıntılarıyla açıklayan ikinci ve çok uzun bir boşanma yasası daha çıkarmıştır. Buna göre eşler, ancak ciddi suçlar işlediklerinde cezasız boşanabilmekte ve yeniden evlenebilmektedirler (kadınlar bir yıl aradan sonra). Zira sebepsiz boşanmalar çeyiz ve evlilik öncesi hediyelerinin kaybına neden olmaktadır. Örneğin hür kadınların kırbaçlanmaması, erkeklerin ise evlilik dışı ilişki yaşayarak eşlerini utandırmamaları gerekmektedir. Ayrıca kadınların eşlerinden izin almadan eğlencelere katılmamaları ve geceyi evlerinden uzakta geçirmemeleri de söz konusu yasa kapsamında yer almaktadır. Gerekçelendirilen bu nedenler listesi, sadece evlilik ilişkilerinin bazı yönlerini değil, aynı zamanda cinsiyete dair dönemin ideolojisini de ortaya koymaktadır. Ancak bu yasa, her iki imparatorun da adına Justinian Yasalarında bulunmasına rağmen batıda hiç kabul görmemiştir ve sadece II. Theodosius'a aittir.⁵⁵

⁵³ Theodosius Yasası, On İki Levha Yasaları'ndan sonra Roma Hukukunun ilk resmî yasasıdır. II. Theodosius'un, kendi adını taşıyan yasayı derlemek için çoğu Yunanlı olan bir grup hukukçu ve politikacı atamasıyla başlatılan çalışma, 437 yılında bitirilmiştir. Constantine (312) zamanından, tamamlandığı 437 yılına kadar olan imparatorluk yasalarını içermekte olan bu yasa sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve dini yaşam için önemli kuralları kapsamaktadır. Theodosius Yasası sadece hukuk öğrencileri için değil, aynı zamanda içindeki sosyal, ekonomik mevzuat nedeniyle de büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca Roma İmparatorluğu dönemindeki Yahudi tarihi için çok miktarda kaynak malzeme ihtiva etmektedir. Birkaç kez düzenlenen yasanın tam ve en iyi baskısı 1905 yılında Theodore Mommsen tarafından Berlin'de çıkarılmıştır. Zira söz konusu yasanın o tarihten önce hiç modern bir dile tercümesi yapılmamıştır ("Review: The Theodosian Code", Vol. 43, No. 4, 1953, The Jewish Quarterly Review University of Pennsylvania Press, s. 392.

⁵⁴ Grubbs, s. 210.

⁵⁵ Bu yasa vasıtasıyla boşanmanın nedenleri daha açık bir şekilde tanımlanmaktadır. Evliliklerin haklı bir sebep olmaksızın feshedilmesi adil bir sınırla yasaklanmakta ve olumsuz zorunluluklar nedeniyle ezilen erkek veya kadına destek olunarak, boşanmaları öngörülmektedir. Bu nedenle bir kadının, kocasının bazı suçları işlediğini (zina yaptığı; katil veya zehirleyici biri olduğu; krallığa karşı bir şeyler planladığı; sahtecilik suçundan hüküm giydiği; mezarları tahrip ettiği; kutsal tapınaklardan hırsızlık yaptığı; haydut, eşkıya bekçisi, sığır hırsızlığı olduğu ya da adam kaçırdığı; eşinin kendisine eziyet ettiği) kanıtlanması durumunda boşanarak özgürleşmesi ve yasalar aracılığıyla boşanma nedenlerini kanıtlamasına izin verilmektedir. Erkeğin de, açıkça belirlenmiş sebepler olmaksızın karısını reddetmesine ve zina yaptığını öğrenmedikçe onu hiçbir şekilde kovmasına müsaade edilmemektedir. Ancak eşinin bazı suçları (zehirleyen; öldüren; adam

V. yüzyıldan itibaren boşanmayla ilgili bir sonraki yasa, İmparator Honorius (393-423) ile meslektaşı ve kayınbiraderi Constantius'un Yasası olmuştur. Bu yasa, tek taraflı ve tamamen haksız boşanma durumunda Constantine'in cezaî yaptırımlarını yeniden tesis etmektedir. Ancak taraflardan birinin 'orta' derecede kusurları varsa, kadın için çeyiz ve evlilik öncesi hediyesini kaybetme ve yeniden evlenme hakkını reddetme; erkek için ise evlenme hakkını geciktirme şeklinde boşanma yaptırımlarını hafifletmektedir.⁵⁶

III. Valentinianus'un (419-455) 452 yasaı, 476'dan önceki son boşanma yasasıdır, ancak VI. yüzyıl Bizans İmparatorluğu, özellikle I. Justinian tarafından çıkarılan kapsamlı yasalara tanıklık etmiştir. I. Justinian (482 – 565) zamanında ise her iki eşin, özellikle de kadının tek taraflı boşanma ve başka biriyle yeniden evlenme hakkı üzerinde önemli kısıtlamalar mevcuttur. Ancak ister tek taraflı, ister karşılıklı anlaşma ile olsun, boşanma Roma yaşamının kabul edilen bir gerçeği olup; Hristiyan kilisesi, resmî hukuk ve popüler uygulamanın genellikle keskin şekilde birbirinden ayrıldığı bir konu olmaya devam etmiştir.⁵⁷ Hristiyanlığın kabulü ve buna bağlı olarak zaman içerisinde değişime uğrayan Roma Hukuku kıta Avrupa'sına yayılarak, Erken Orta Çağ sürecinde Merkezî Doğu Avrupa hukuku üzerinde de etkili olmuştur.

III. POLONYA ve ROMA HUKUKU

Erken Orta Çağ Merkezî Doğu Avrupa'sının genç toplumlarında hukuk, Antik Roma Hukukunun bir devamı niteliğinde olup; kişi ve grupların hakları, kuralların ihlâli için kabul edilen cezaların yanı sıra neyin adil ve doğru olduğuna dair toplumsal uzlaşmayı temsil etmektedir. Zira o tarihlere kadar gelenekler hayatın tüm alanlarında, yazılı yasalardaki

kaçıran; mezarları tahrip eden; kutsal tapınaklardan hırsızlık yapan; haydutların hamisi olan; eşinin bilgisi dışında veya iradesi dışında akraba olmayan erkeklerle eğlenmeye can atan ve bu suretle geceyi evden uzakta geçiren; sirkte, tiyatro oyunlarında ya da gösterilerde, eşi tarafından yasaklanan yerlerde eğlenen) işlediğinden şikâyetçi olması durumunda erkeğe, gerekli boşanma yetkisi verilmekte ve boşanma nedenlerini yasalar çerçevesinde kanıtlaması sağlanmaktadır. Eğer erkek veya kadın kurallara uymazlarsa, ilahî yasanın intikam cezasına çarptırılacaktır. Çünkü bir kadın yasaya aykırı olarak eşini reddetmeye teşebbüs ederse, çeyizi ve evlilik öncesi hediyelerini kaybedecek; ayrıca beş yıl boyunca yeniden evlenme hakkına sahip olmayacaktır. Fakat bundan önce evlenirse, gerçekten kötü duruma düşecek ve yaptığı evlilik geçerli sayılmayacaktır. Ancak davanın devam ettiğini ispat etmesi durumunda çeyizi ve evlilik öncesi hediyelerini alabilmesi veya kanunen talep edebilmesine karar verilmekte ve bir yıl sonrasında da yeniden evlenmesine müsaade edilmektedir. Tüm bunlara ilâveten çocukların hakları da mutlak surette gözetilmektedir. Bu adil karar ile erkekler de, kadınların harama teşebbüs ettiklerini ispatlamaları halinde, çeyiz ve evlilik öncesi hediyelerini kendilerine saklayabilmekte veya eşlerinden isteyebilmekte; ayrıca dilerlerse derhal yeniden evlenebilmektedirler (Grubbs, s. 206-207).

⁵⁶ Grubbs, s. 204.

⁵⁷ Grubbs, s. 210.

herhangi onay ya da yetkilendirmeden oldukça bağımsız ve eksiksiz bir hukuk sistemi sağlamıştır. Bu maksatla hükümdarlar tarafından yayınlanan kraliyet fermanları, eski geleneklerin yerine geçmemiş, başlangıçta oldukça dar bir yelpazede uygulanmıştır. Hükümdarlar yasa koyma işlevlerini ya belirli durumlara uygulayarak ya da açık kararname yayınlayarak ve belirli gelenekleri onaylayarak yerine getirmişlerdir. Ardından yazılı olarak kaydedilmiş olan söz konusu gelenekler, uygun laik ve dinî yetkililere iletilmişlerdir.

Geç Orta Çağ'da ise temsili bir meclisten çıkarıldığında, genellikle kraliyet kararname olarak ilân edilen yasalar, bir kez yayımlandıktan sonra, gelecekteki kararların belirlenmesinde önemli pratik etkiye sahip olan içtihat gücü kazanmışlardır. Prensipte bir hükümdarın kararı haleflerini ve hatta sonraki bir davada kendisini bağlamadığından, 'eski' yasaların periyodik olarak yeniden çıkarılması gerekmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla Orta Çağ hükümdarlarının mahkemeleri tarafından uygulanan hukuk, büyük ölçüde yazılı metinlerden ziyade hafızaya dayalı olan geleneksel normlardan müteşekkildir. Her halükârda gelenek, tanım gereği, değişime dirençli statik bir sistemdir. Ayrıca yazılı hukuk yaygınlaştıktan çok sonraları dahi eski örf adet hukukunun önemli unsurları yürürlükte olmaya devam etmiştir.⁵⁹

IX. ve X. yüzyıllara gelindiğinde Roma Hukuku, Kilise Hukuku üzerinde gözle görülür ve kalıcı bir etki yaratmaya başlamıştır. Bunun en başta gelen sebebi ise entelektüel gelişmelerin ülkeler arasında aktarılmasında önemli role sahip din adamları olmuştur.⁶⁰ X. yüzyılın sonları ve XI. yüzyılın başlarında Avrupa üniversitelerinin kurulmasıyla hukukun doğası, anlamı ve uygulanmasına ilişkin fikirlerde giderek artan karmaşıklık açıkça ortaya çıkmaya başlamış; ilerleyen yüzyıllarda ise bu doğrultuda bir dizi engelin aşılması gerekmiştir. Zira II. yüzyıldan VI. yüzyıla kadar yapılmış olan yasaları ihtiva eden söz konusu hukuk kapsamında çok sayıda çelişki ve uzlaştırılmaz ifadeler olması gayet doğal bir durumdur. Dolayısıyla Roma Hukukunun faydalı bir şekilde döneme adaptasyonu için yüksek yorumlama beceri, teknik ve bilgiye ihtiyaç duyulmuştur. Ancak XI. yüzyılın sonlarında bunları sağlayacak koşullar yeterli değildir ve bu durum, ilk önce Ravenna'da, kısa bir süre sonra da Bologna'da özel hukuk okullarının gelişimine yol açmıştır.⁶¹ Böylelikle hukuk, üniversiteler tarafından ilk kez bir 'bilim' şeklinde tanımlanmış, ayrı ve sistematik bilgi bütünü olarak öğretilmeye başlanmıştır. Laik ve dinî kararlar, kurallar, prosedürler, kavramlar ve yasalar nesnel olarak incelenmiş, sistematik olarak analiz edilmiş; daha büyük kavram ve evrensel ilkeler açısından dikkatlice açıklanmıştır. Bu bağlamda ise bilhassa Justinian'ın Roma Hukuku derlemesinin yaklaşık 1080 yılında yeniden değerlendirilmesiyle birlikte, eski hukuk metinlerinin birçoğunun incelenmesi büyük önem kazanmıştır.⁶²

⁵⁸ Sedlar, s. 305.

⁵⁹ Sedlar, s. 304-305.

⁶⁰ Ullmann, s. 75.

⁶¹ Ullmann, s. 78.

⁶² Lauren, s. 177.

Roma Hukuku, Orta Çağ'ın erken dönemlerinden itibaren Merkezi Doğu Avrupa'da yayılmaya başlamış olup; Polonya'da da özellikle üniversitenin açılması hususunda etkisini göstermiştir. 1364 yılında Kral III. Kazimierz Wielki (Büyük Casimir) (1333-1370) tarafından Avrupa'nın üçüncü üniversitesi olan Kraków Akademisi kurularak, bünyesinde bir hukuk fakültesi teşkil edilmiştir.⁶³ Bu hususta da özellikle yukarıda bahsi geçen hukuk fakültesi ile ünlü olan Bologna Üniversitesi örnek alınmıştır.⁶⁴ III. Kazimierz'e göre hukuk öğrenimi devleti, yani kraliyet gücünü sağlamlaştırmanın ve yönetim sistemini düzenli hale getirmenin yollarından biridir. Dolayısıyla III. Kazimierz, Papa V. Urban'a yazdığı mektubunda hukuk fakültesine vurgu yaparak, medenî hukuk için beş, kilise hukuku için ise üç kürsü açma düşüncesini dile getirmiştir. Söz konusu idealini kısmen gerçekleştirmişse de, Jagielloń Hanedanlığı döneminde yeniden düzenlenen (1400) üniversitedeki hukuk fakültesi, ilahiyat fakültesinin gölgesinde kalmıştır. ⁶⁵ Ayrıca hukuk ve siyaset felsefesine de önemli katkılar sağlayan üniversite, ülkede çok sayıda hukukçu yetiştirilmesine yol açmıştır.⁶⁶ Bu konuda Rektör Skarbimierzli Stanisław'ın⁶⁷ hukukun, özellikle de Kanon Hukukunun doğası ve önemine ilişkin açıklaması oldukça önemlidir. Stanisław'a göre Kanon Hukuku, sadece kutsal metinlerde olanı açıklığa kavuşturmakla kalmamakta, aynı zamanda filozofların görüşleri, aziz ve şairlerin sözleri, hukukçuların faaliyetleri ve sanatçıların niyetlerini de kapsamaktadır. Ayrıca ekonomi ondan (hukuktan) türetilmiştir, çünkü hukuk, kişinin başkalarına zarar vermesini yasaklamaktadır. Adalet yasalarını öğrettiği için siyaset de hukuka dâhildir; geometri, aritmetik, astronomi ve diğer birçok disiplini yine o (hukuk) öğretmektedir. Bunların yanı sıra hukuk, tevazu ve itaati ele almasının beraberinde din adamlarının sorumluluklarını da tanımlamaktadır. Bu suretle hukuk artık üniversitenin teolojik çatısını destekleyen duvarlarından biri değil, kiliseyi aydınlatmak ve desteklemek üzere teolojiyle ortak bir hale gelmiştir.⁶⁸

IV. ORTA ÇAĞ POLONYA'SINDA EVLİLİK

Orta Çağ döneminde Polonya'daki evlilikler, tıpkı Avrupa genelindeki gibi başta ekonomik olmak üzere dinî ve bölgesel unsurlara bağlı olan

⁶³ Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa, pod redakcją Waclawa Uruszaka, Doroty Malce, Kazimierza Barana, Macieja Mikuły, No. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011, s. 24.

⁶⁴ Sedlar, s. 472.

⁶⁵ Paul W. Knoll, 'A Pearl of Powerful Learning', The University of Cracow in the Fifteenth Century, Education and Society in the Middle Ages and Renaissance in William J. Courtenay, Jürgen Miethke, Frank Rexroth, Jacques Verger (ed.) No. 52, Brill, Leiden, 2016.

⁶⁶ Ullmann, s. 111.

⁶⁷ Jagielloń Hanedanlığının çaba ve teşvikleri doğrultusunda 1400 yılında revize edilerek yeniden kapılarını açan Kraków Akademisinin, 1400-1401 eğitim yılında görev yapmış olan ilk rektörüdür. Ayrıca Stanisław 1413-1414 yılları arasında rektörlük görevini ikinci kez ifa etmiştir Knoll, s. 645.

⁶⁸ Knoll, s. 416.

karmaşık bir yapıya sahiptir. Polonya'da halk arasında evlilik yaşı erkekler için yirmili yaşların sonu iken, kadınlar için başlarıdır. Kadınlar için geçerli bu yaş dilimi, kişilerin sosyal statülerine bağlı olarak daha da düşebilmektedir. Yukarıda belirttiğimiz ekonomi hususuna istinaden taraflardan, evlilik birliğinin olası maddi sonuçlarını dikkatlice değerlendirmeleri beklenmektedir. Erkekler için ekonomik kriter ait oldukları sınıfla yakından ilişkilidir. Kadınlar ise maddi olanakları çerçevesinde beraberlerinde çeyiz veya toprak getirmektedirler.⁶⁹ Söz konusu dönemlerde Polonya'da halk arasında gerçekleştirilen evliliklerin yanı sıra kraliyet dâhilinde yapılan evlilikler de büyük önem taşımaktadır.

Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde yapılan kraliyet evliliklerinin temel amacı Hristiyanlığın devamını sağlayabilmek olmuştur. Bu kapsamda gerçekleşen Hristiyan bir prenses ile pagan bir prensin evliliği için prensin önce kendisinin, daha sonra da tüm ülkesinin vaftiz, yani Hristiyan olması koşulu bulunmaktadır. Buna örnek olarak ise Polonyalı I. Mieszko'nun 967'de ve Litvan Jagiełło'nun ise 1385 yılında yapmış oldukları evlilikler gösterilebilir.⁷⁰ Kraliyet evlilikleri, Avrupa krallıklarına dâhil olmak için bir kan birliği oluşturmasının yanı sıra sembol, resim ve mitlerle yönetici aileye, onun meşruiyetini vurgulayan bir karakter kazandırmayı da kapsamaktadır.⁷¹ Aslına bakılacak olursa, finansal konuların temelini teşkil ettiği söz konusu evlilikler vasıtasıyla yapılan anlaşmalar sayesinde kraliyet sarayları arasındaki para alışverişinin düzenlenmesi amaçlanmıştır.⁷² Öte yandan bu doğrultuda hazırlanan evlilik sözleşmeleri, Avrupa'nın önde gelen yönetici ailelerinin ilişkilerini temsil etmeleri ve hanedanlıklar arası konumlandırmaları düzenlemeleri açısından hanedanlık kimliğini birer açıklamaya ve yapılandırma uygulamalarıdır.⁷³ Roma Hukukunun, Orta Çağ Polonya'sında gerçekleştirilen gerek kraliyet, gerekse halk arasındaki evliliklerde özellikle XIV. yüzyıldan itibaren etkili olduğu söylemek mümkündür. Zira söz konusu süreçte kurulan hukuk fakültesi vesilesiyle Roma yasaları yeniden ele alınmış ve döneme adaptasyonu sağlanmıştır.

Roma Hukuku, aralarında Polonya'nın da yer aldığı Batı Kilisesi'ne bağlı ülkelere İtalya ve İtalyan hukuk okulları vasıtasıyla getirilmiştir. Ancak Merkezî Doğu Avrupa'nın yeni devletlerinin tamamı tarafından kabul görmemiş; Polonya'da⁷⁴ soyluların etkisi doğrultusunda, kraliyet gücünü gereksiz yere pekiştireceği korkusuyla büyük ölçüde engellenmiştir.⁷⁵ Roma Hukuku tartışmasız şekilde merkezî otoriteyi güçlendirme eğiliminde olsa

⁶⁹ Jeffrey L. Singman, *Daily Life in Medieval Europe*, "Daily Life Through History" Series, Greenwood Press, United States of America, 1999, s. 31-32.

⁷⁰ Sedlar, s. 35.

⁷¹ Katarzyna Kosior, *Becoming a Queen in Early Modern Europe, East and West*, Palgrave Mac Ilkan, United Kingdom, 2019, s. 27.

⁷² Kosior, s. 32.

⁷³ Kosior, s. 36.

⁷⁴ Polonya'da Orta Çağ'ın en eski yazılı hukukuna ilişkin kitap, XIII. yüzyılın ortalarından kalma olan Elbląg'dur. Bu yasa kitabı gelenek kaydı niteliğinde bir eserdir (Sedlar, s. 305).

⁷⁵ Sedlar, s. 307.

da, anlaşmazlıkları yargılamak daima hükümdarların ana işlevlerinden biri olmuş; onların, tebaaları üzerinde en yüksek yargı yetkisine sahip olarak, daha önce bu rolü üstlenmiş eski klan veya kabile şeflerinin yerlerini almalarını sağlamıştır.⁷⁶

Aile içi hukukî konularında ise kilise söz sahibi olmuş; karı koca arasındaki ilişkilere dair tutumunu henüz tarihinin çok erken dönemlerinde netleştirerek, erkekleri üstün tutmuştur. Aziz Pavlus Efeslilere ithafen mektubunda: *'Kadınlar, kocalarınıza Rab'be tabi olduğunuz gibi tabi olun'* şeklinde talimat vermiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: *'Zira nasıl Hz. İsa, kurtarıcı olduğu Kilisenin başı ise, koca da karısının başıdır. Kilisenin Hz. İsa'ya tabi olduğu gibi, kadınlar da her konuda kocalarına tabi olmalıdır'* (Efesliler 5. 22-24).⁷⁷ Bu pasaj, kadınların kocalarına itaat etmeleri gerektiğini ifade etse de, sonraki pasaj bir kocanın evin reisi olarak konumunu kötüye kullanmaması gerektiğini söyleyerek: *'Ey kocalar, Hz. İsa'nın Kiliseyi sevip onun için kendini feda ettiği gibi, karılarınızı da sevin. Kocalar, karılarını kendi bedenlerini sevdikleri gibi sevmelidirler. Karısını seven, kendini sever. Çünkü hiç kimse kendi bedeninden nefret etmez, tıpkı Hz. İsa'nın Kilise için yaptığı gibi onu besler ve ona şefkatle bakar'* (Efesliler 5. 25-28) şeklinde devam etmektedir.⁷⁸ Fakat tüm bu dinî yaptırımlara ve boşanmanın hoş karşılanmamasına rağmen Polonya'da eşlerin, bilhassa kadınların boşanma taleplerinin önüne geçmek mümkün olmamıştır. Bu husustaki en önemli faktör ise hiç kuşkusuz ki aile içi yaşanan şiddet olaylarıdır.

V. ORTA ÇAĞ POLONYA'SINDA BOŞANMA

Orta Çağ'da insan saldırganlığının pek çok çeşidi, bugün olduğundan daha farklı nitelendirilmiş ve şiddet her zaman kötü olarak algılanmamıştır. Bu kapsamda ara sıra tokat atmak, itmek veya saç çekmek anormal derecede şiddet içeren davranışlar şeklinde değerlendirilmemiştir. Orta Çağ toplumu, karı koca arasındaki şiddeti özellikle acımasız veya ölümcül olmadığı sürece normal bir olay olarak görmüştür. Günümüzde olumsuz olarak addedilen evlilik içi şiddetin yanı sıra sözlü veya psikolojik taciz gibi belirli eylem çeşitleri, Orta Çağ'da nadiren bu türdeki davranışlar arasında değerlendirilmiştir⁷⁹. Buna bağlı olarak ise Kanon Hukuku zaman içerisinde aile içi şiddet konusuna ilişkin bir yaklaşım geliştirmiştir. XII. yüzyılın ilk yarısında Gratian⁸⁰, kadınların erkeklere tabi olduğu ve özellikle kocaların

⁷⁶ Sedlar, s. 308.

⁷⁷ İncil, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 410-411.

⁷⁸ Martha A. Brożyna, "Not Just a Family Affair: Domestic Violence and the Ecclesiastical Courts in Late Medieval Poland in Love, Marriage and Family Ties in the Middle Ages", Isabel Davis (ed), 2003, et. Al., Brespols 299, 300.

⁷⁹ Brożyna, s. 300.

⁸⁰ Gratian: XI. yüzyılda dünyaya gelmiş olan Gratian'ın, 1159 yılından evvel öldüğü bilinmektedir. Bologna Üniversitesinde hocalık yapan Gratian (Kenneth Pennington, "The Biography of Gratian, The Father of Cannon Law", No. 59, 2014, University of Villanova Law Review, s. 679), Batı Hristiyan kilisesinin kural ve düzenlemelerine uzmanlaşmış bir hukukçudur. Ondalık, evlilik ve doğal hukuk meselelerini kapsayan Orta Çağ ve modern hukukun temelini teşkil etmekte olan

eşleri üzerinde manevî koruyuculukları bulunduğunu yazmaktadır. Bahsedilen durum erkeklerin evlilik içinde zora başvurmaları gerektiği anlamına gelse bile, isteklerini uygulamak için yasal hakları olduğunu da ortaya koymaktadır⁸¹. Bazı din adamlarına göre erkekler eşlerinin davranışlarını sürekli olarak denetlemelidirler. Sienalı bir rahip tarafından XV. yüzyılın ortalarında yazılan “Evliliğin Kuralları” adlı ünlü eser, kocanın disipline edici rolünü tam da bu şekilde ifade etmektedir⁸². Rahip Cherubino kitabında, eşinin uyarılarına aldırış etmeyen kadınların azarlanma, korkutulma ve hatta zorbalığa maruz bırakılmaları gerektiğini belirtmektedir. Rahibe göre şayet bu yaptırımlar işe yaramazsa erkekler birer sopa alıp eşlerini dövmelidirler; çünkü bedeni cezalandırarak ruhu düzeltmek, ruha zarar vererek bedeni kurtarmaktan daha yeğ tutulmaktadır. Bu örneklerde her ne kadar kilisenin kadınlara karşı tutumu sert görünse de, birçok papa ve din adamının, sadist olarak nitelendirilebilecek evlilikler içinde bulunan eşlere sempati duyduklarını gösteren kanıtlar da mevcuttur ki söz konusu din adamlarının, böyle durumlarda boşanmaya izin veren Roma Yasasını benimsediklerini söylemek mümkündür⁸³. Ancak Polonya’da özellikle XV. yüzyılda gerek erkek, gerekse kadınlardan gelen boşanma talepleri incelendiğinde, sorunların ahlâkî meselelerden ziyade büyük ölçüde fiziksel şiddete dayandığı açıkça anlaşılmaktadır.

A. FİZİKSEL ŞİDDETE DAYALI OLAN BOŞANMA DAVALARI

Orta Çağ Polonya’sındaki mahkeme kayıtlarına göre toplumun hemen hemen tüm katmanlarından aile içi şiddet şikâyetlerinin geldiği görülmektedir. Ancak kentli, soylu, tüccar, terzi gibi farklı gruplardan şikâyetlerin yer aldığı bu kayıtlarda, söz konusu kişiler hakkında detaylı bilgiler bulunmamasından dolayı dinî mahkeme sisteminin, toplumun hangi kesimi tarafından sıklıkla kullanıldığını belirlemek neredeyse imkansızdır. Bu noktada, atalarından gelen geleneklerine ilâveten, Polonya’nın değişken politik yapısının da etkili olduğunu söylemek mümkündür⁸⁴. Eşler arasında uygulanan şiddet, ülkede yargıya intikal eden en yaygın aile içi şikâyet türü olurken, boşanma hususunda ise mahkemeler tarafından önemle dikkate alınmıştır⁸⁵. Kilisenin duruşu her ne kadar erkeklerden yana gibi görünse de, Papa III. Alexander’ın (1159-1181) ve Papa III. Innocentius’un (1198-1216)

‘*Decretum*’ adlı eseri, alanında büyük başarıya ulaşmış bir çalışmadır (Anders Winroth, “Gratian a ad His Book: How a Medieval Teacher Changed European Law and Religion”, Vol. 10, No. 1, 2021, Oxford Journal of Law and Religion, s. 1.

⁸¹ James A. Brundage, “Domestic Violence in Classical Canon Law”, Violence in Medieval Society, Kaeuper (ed.), The Boydell Press, 2000, s. 184.

⁸² Cherubino da Siena, ‘Regole della vita matrimoniale’, in Julis O’Faolain and Lauro Martines (ed.), Not in God’s Image: Women in History from the Greeks to the Victorians, Harper and ROW, New York, 1973, s. 177.

⁸³ Brożyna, s. 301.

⁸⁴ Brożyna, s. 300.

⁸⁵ Maria Koczerska, Rodzina Szlahecka w Polsce Późnego Średniowiecza, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1975, s. 302-303.

'*Literas tuas*'⁸⁶ adlı fermanları uyarınca, eşleri tarafından şiddete maruz kalan kadınlara evlerini terk etme hakkı dahi tanınmıştır. Ayrıca XV. yüzyılda kadınlar yine ön plânda tutulmuş; eşleri tarafından zina suçu ile itham edilmelerine rağmen kadınlara, kocalarını mahkemeye verme hakkı sağlanmıştır.⁸⁷ Öte yandan bir kadının, sevgilisinin onu 'karısı gibi dövdüğünü' iddia etmesi ise eşler arasındaki ihanetin yanı sıra maruz kaldığı şiddeti açıkça ortaya koymaktadır⁸⁸. Fakat ne yazık ki şiddet tamamen yasaklanmamıştır. O halde bunun bir sınırı var mıdır ve bu sınır nereye kadardır? Şiddetin ölçüsü nedir? Fiziksel münakaşa hangi noktada tam bir gaddarlığa dönüşmektedir? Polonya kayıtları, mahkemelerin fiziksel şiddeti ne dereceye kadar hoş gördüğüne dair aşağıda yer vereceğimiz bazı boşanma davalarını içermektedir.

Łowicz kentinden gelen 1473 tarihli davada Małgorzata (Margaret), kocası Jan (John)'ı kendisini dövdüğü için mahkemeye çıkarmıştır. Mahkeme Jan'ın, karısının güvenliğini on marklık bir ceza karşılığında garantilemesi gerektiği, aksi takdirde aforoz edileceği kararını almıştır. Ardından Jan'a bazı talimatlar vermeye başlayan mahkeme, karısının davranışlarını ancak düşünceli ve yumuşak bir şekilde düzeltebileceği tavsiyesinde bulunmuştur. Mahkemeye göre bir koca, karısını sakince cezalandırabilmeli; onu, asla kanının akmasına veya yaralanmasına neden olacak şekilde kırbaçlamamalı, dövmemelidir. Ayrıca mahkeme bir erkeğin, eşini sopayla dövmesini ya da onu bıçak, balta, kılıç gibi kesici aletler kullanarak darp etmesini yasaklamaktadır. Bir tür 'men etme' niteliğine sahip olan bu husus, aslına bakılacak olursa erkeğin, hiçbir iz bırakmadığı sürece eşine karşı fiziksel açıdan şiddet uygulayabileceği pek çok olasılığın önünü açmaktadır⁸⁹. Kısacası bu talimatın, her ne kadar kadınları savunmayı amaçlasa da, görünür delil oluşturmayan bazı fiziksel istismar türlerine müsaade ettiği açıkça anlaşılmaktadır .

Mahkemelere sadece aile içi şiddet iddialarına ilişkin olarak yapılan başvurular nadir olup; her iki taraf için de geçerli olan bu başvurular kapsamında zina gibi suçlamalar da yer almaktadır. Bir kadının şiddet gördüğü gerekçesiyle eşini mahkemeye vermesi halinde, erkekler çoğunlukla eşlerini sadakatsizlikle yani zinayla suçlayarak, şiddet eylemlerini savunmaktadırlar. Buna örnek olarak, 1484'te Łwów'dan gelen bir davada Katarzyna (Catherine), kocasının onu dövdüğü ve yaraladığı şikâyetlerinde bulunmuştur. Şahsına yöneltilen tüm suçlamaları reddeden koca, karısının zina yaptığına inandığını belirterek, tepkisinin kötü niyetinden kaynaklanmadığını, yaşananların ise öfkesini kontrol edememesinin bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. 1490 yılında yine Łwów'dan gelen başka bir

⁸⁶ Literas tuas: Papa III. Innocentius tarafından yayınlanan bu ferman evlilikte eşler arasındaki ilişkilere dair bazı maddeler içermektedir. Söz konusu maddelerin öne çıkanlarından birinde, eşleri nedeniyle güvenliklerini tehdit altında hisseden eden, kötü muameleleri maruz kalan kadınların, ayrı yaşamalarına müsaade edilmektedir (James A. Brundage (no 50) s.188).

⁸⁷ Koczerska, s. 301.

⁸⁸ Brożyna, s. 307.

⁸⁹ Brożyna, s. 307.

davada da Jan, karısı Katarzyna'yı zina yapmakla suçlayarak mahkemeye başvurmuştur. Ancak bu iddiayı reddeden Katarzyna, eşinin onu döverek, yaraladığını ifade etmiştir⁹⁰. Fakat zina ve şiddetin birlikte yer aldığı bu türdeki şikâyetlerde ağırlıklı olarak şiddetin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

1498'de Katarzyna adındaki bir kadın on iki yıllık evliliğinin ardından kocası Lawrence'tan ayrılmak istemekte; buna gerekçe olarak ise Lawrence'ın iki farklı kadınla birlikte yaşadığını ve onların birinden çocukları olduğu iddiasını öne sürmektedir. Ayrıca Katarzyna bunlarla da kalmayıp, eşinin kendisine acımasızca davrandığını, hatta parmağını kesecek kadar ileri gittiğini belirtmektedir.⁹¹ Her ne kadar Katarzyna'nın ayrılık talebinin nedeni önemli ölçüde zinadan kaynaklanıyor olsa da, eşi tarafından maruz kaldığı fiziksel şiddet, eşiyle tüm bağlarını kesme isteğinin asıl sebebi gibi görünmektedir. Bu noktadan hareketle dayak, işkence gibi fiziksel şiddetin yol açtığı acının, zinanın yarattığı manevî acıdan genel olarak çok daha baskın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sıklıkla rastlanan bu türdeki davalardan biri de 1492 yılına ait olup; yine Lwów kentinden gelmektedir. Söz konusu davada Małgorzata (Margaret) kocası Albrecht (Albert)'i kendisini dövdüğü, hiçbir sebep ve suçlama olmaksızın onu evlerinden attığı iddiasında bulunarak, mahkemeye vermiştir. Buna karşılık Albrecht ise Małgorzata'nın zina yaptığını ifade ederek eylemlerini savunmuştur. Sonuç olarak mahkemenin, Małgorzata'nın şikâyetine binaen verdiği kararda '*haklı neden ve suçlama olmadan*' (*minus iuste et sine culpa*) ifadesini kullanması ve Albrecht'in muhakemesi, bir kocanın karısına yönelik şiddet içeren davranışlarının, sadakatsizlik gibi belirli koşullar altında kabul edilebilir olduğunu ortaya koymaktadır.⁹² Kısaca ifade edecek olursak evlilik içi şiddet neticesinde mahkemeler tarafından alınan kararlar, şikâyetlerin dayandığı olayların mahiyetine göre değişime uğrayabilmektedir. Buna bağlı olarak sebebi her ne olursa olsun fiziksel anlamda şiddet gören kadınların sundukları şikâyetler, kimi zaman haksız bulunabilmektedir. XV. yüzyıl Polonya'sında eşler arasındaki münasebetleri çevreleyen koşullar, yaşanan şiddetin evliliğin bir parçası olduğu ve toplum tarafından hayatın bir gerçeği olarak kabul edildiğini açıkça göstermektedir.

Mahkemeler, evliliklerdeki sağlık sorunlarından kaynaklanabilen bazı engel ve olumsuzluklara ilişkin hüküm verirken, öncelikli olarak yine karı koca arasındaki şiddeti dikkate almışlardır. 1473 yılında iktidarsızlığı nedeniyle kocası Maciej (Matthew)'den ayrılma umuduyla Gniezno mahkemesine başvuru yapan Anna, ayrıca eşi tarafından kanını akıtacak düzeyde şiddete maruz kaldığı iddiasında da bulunmuştur. Yapılan tıbbî muayene Maciej'in rahatsızlığını kanıtlaya da, mahkeme, söz konusu durumun kalıcılığını sorgulamak için normal şartlar altında uygulanan, yani çiftlerin üç yıl birlikte kalmaları şartını bu kez koşmamıştır. Bunun yerine Anna'nın ayrılık talebini derhal kabul etmiş ve ona yeniden evlenme hakkı tanımıştır. Anlaşıldığı üzere bu istisnai davada çiftin aralarındaki ilişkinin kötü niyetli yapısını göz önünde bulunduran mahkeme, Anna'yı sıkıttan

⁹⁰ Brożyna, s. 301.

⁹¹ Brożyna, s. 303.

⁹² Brożyna, s. 302.

kurtarma doğrultusunda kurallarını esnetmiştir.⁹³ Ancak alınan bu ve benzeri kararların sebep olabileceği muhtemel olumsuz sonuçların bertaraf edilebilmesi amacıyla kadınlar, mahkemeler tarafından eşlerinden korunmaya çalışılmıştır. Zira Polonya mahkemelerinin, özellikle şikâyetleri bu husus kapsamında olan kadınların, eşlerini mahkemeye vermeleri sebebiyle onlar tarafından olumsuz davranışlara maruz kalabilecekleri endişeleri mevcuttur.

1410 yılına ait Kraków'daki bir davada Dorota (Dorothy)'nın, kocası Mikołaj (Nicholas)'dan aynı şikâyetten ötürü boşanma talebinde bulunduğu görülmektedir.⁹⁴ Yapılan tıbbî muayene doğrultusunda Mikołaj'ın sorunu olmadığı kanıtlanmış ve mahkeme, çiftin bir arada kalmaları kararını vermiştir. Ancak ikilinin yeniden birlikte yaşamalarına müsaade etmeden önce, mahkeme tarafından Mikołaj'ın, Dorota'nın güvenliğini sarsması durumunda otuz marklık cezayı kabul ettiğine ilişkin yemin etmesi şart koşulmuştur.⁹⁵

Gördükleri kötü muamelelerden şikâyetçi olanlar elbette ki yalnızca kadınlar değildir. Erkeklerin de eşleri tarafından zehirlenerek öldürülme tehlikelerine dair bazı şikâyetleri mevcuttur. Ancak dinî mahkemelere ev içi taciz şikâyetlerinde bulunan erkeklerin sorunları kadınlarınkine nazaran farklılıklar göstermektedir. Erkeklerin ifadelerine göre genellikle eşlerinin onları zehirleyerek öldürmeye çalışmalarından endişe duydukları anlaşılmaktadır. Zira o dönemlerde gerçekten kocalarına zarar vermek isteyen kadınlar için en uygun yol onları zehirlemekten geçmekte, yemek pişiriyor oluşları da işlerini kolaylaştırmaktadır.⁹⁶ Dolayısıyla kadınlar, hiçbir şeyden şüphelenmeyen eşlerinin akşam yiyecek veya içeceklerine kolaylıkla bir şeyler katabilmektedirler. Her ne kadar durum böyle olsa da, bu tür suçlamalar aynı zamanda birçok spekülasyona da sebebiyet vermektedir. Evliliklerde erkeklerin hayatlarına yönelik bu tür sözde girişimlerin çoğu, aşk iksirleri veya halk ilaçları olmuştur. Bunun en ünlü örneklerinden biri de Artoisli Mahaut'nun⁹⁷, X. Louis'i kurbağa ve yılanlardan oluşan bir aşk iksiri ile öldürmekle suçlandığı⁹⁸, XIV. yüzyılın

⁹³ Brożyna, s. 303.

⁹⁴ Bolesław Ulanowski, "Praktyka w Sprawach Małżeńskich w Sądach Duchownych Dyjeczny Krakowskiej w Wiek XV", Vol. 5, No. 4, 1885, Archiwum Komisji Historycznej, s. 96.

⁹⁵ Brożyna, s. 304.

⁹⁶ Koczerska, s. 304.

⁹⁷ Artoisli Mahaut: Artois Kontu II. Robert (1250-1302)'ın kızı olan Mahaut, Capet Hanedanlığın mensup (Christelle Balouzat-Lubet, The Court of Mahaut, Countess of Artois (1302-1329) through Its Bookkeeping Practice, 2014, halshs-01162093 1). Hesdin senyörüdür ve aynı 1302-1329 aralığında Artois ilçesini yönetmiştir (Elly Truitt, "The Garden of Earthly Delights: Mahaut of Artois and the Automata at Hesdin", Vol. 46, No. 1, 2010, Medieval Feminist Forum: A Journal of Gender and Sexuality, s. 74.

⁹⁸ I. Jean'ın, henüz bir bebek oluşu nedeniyle krallık tahtına oturması, öncelikle Burgundy dukleri tarafından uygun bulunmamaktaydı. Çünkü Burgundy Dukalığının taht için kendi adayı mevcuttu. Sözünü edilen aday olan Jeanne, X. Louis'in karısı, I. Jean'ın üvey kız kardeşi idi. Ancak Jeanne'in gayrimeşru olduğu

başlarından kalma bir Fransız vakasıdır⁹⁹. Fakat Polonya kayıtlarından, bu hususa ilişkin suçlanan kadınların eşlerini zehirlediklerini veya onlara büyü yapıp yapmadıklarını belirlemek oldukça zordur, çünkü mahkeme kayıtlarında genellikle bu girişimin tam olarak neyi gerektirdiğine dair herhangi bir ayrıntı verilmeden, sadece ‘zehirleme’ (intoxicare/sarhoş edici) ifadesi kullanılmaktadır¹⁰⁰.

B. MANEVÎ ŞİDDETE DAYALI OLAN BOŞANMA DAVALARI

Mahkeme belgelerine göre bazı boşanma davalarına ilişkin olarak tarafların maruz kaldıkları manevî şiddetten dolayı da şikâyetle buldukları anlaşılmakta; ancak bu şikâyetler tek başına olmayıp, genellikle beraberinde fiziksel şiddeti de ihtiva etmektedir. Fiziksel taciz gibi, zihinsel taciz iddialarının toplumun tüm kesimlerinden, hatta şaşırtıcı bir şekilde en yaygın olarak soylulardan geldiği bilinmektedir. Araştırmacı Koczerska’ya göre soylu sınıfa mensup kadınların, eşlerine karşı yöneltmiş oldukları suçlamalar arasında cariyelerinin oluşu, ailelerinin geçimini temin etmemeleri veya kötü muamelede bulduklarına dair iddialar mevcuttur¹⁰¹. Bunlara ilâveten soylu kadınların daha farklı ve ilginç şikâyetlerle mahkemeye başvurdukları da bilinmektedir. 1448’de Płock Piskoposluğu’ndan Adam, karısı Katarzyna (Catherine)’yı yaraladığı ve eziyet ettiği iddialarıyla karşı karşıya kalarak, kendini savunmuştur. Ayrıca eşinden, asla hayvanları meraya götürmesini istemediği veya aşağılayıcı başka bir iş yapmaya zorlamadığını da belirtmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere o dönemlerde soylu kadınların bazı günlük işleri yapmaları hoş karşılanmamakta; hele ki bu tarz faaliyetlerde bulunmaları eşleri tarafından talep edilirse, ortaya çıkan meseleler mahkemelere kadar intikal etmektedir. Böylesi durumlar, yani soylu kadınların bayağı olarak nitelendirilen işleri ifa etmeleri, onların aşağılanmalarına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle soylu kadınlar eşlerini mutlak surette zulüm nedeniyle değil, evlilik sözleşmesinin kendilerine düşen kısmını yerine getirmedikleri için de mahkemeye çıkarmışlardır. Bahsettiğimiz bu husus kapsamında Koczerska daha da ileri

şüphesi, tahta çıkması konusunda engel teşkil etmekteydi. Küçük Jean’ın aradan çekilmesinden memnun olacak başka prensler de mevcuttu. Bu kişilerden biri de Poitiersli Philippe idi. Zira o da Jean’ın yerine kral olabilirdi. Philippe’nin kayınvalidesi Artoisli Mahaut, kızının kraliçe olarak taç giydiği ve torununun eninde sonunda tahta oturduğunu görmek arzusunda idi. Ayrıca Mahaut, zehir konusundaki ustalığıyla ünlüydü. Haziran 1317’de Isabelle ve Jean de Fériennes tarafından, damadı Poitiersli Philippe’yi tahta çıkarmak için X. Louis’i zehirlenmekle suçlanmıştı. Ancak damadı Philippe ve dul kraliçe Clémence huzurunda yürütülen soruşturma neticesinde Mahaut’nun 9 Ekim 1317 tarihinde masum olduğu ilân edilmişti (Tomasso Di Carpegna Falconieri, *The Man Who Believed He Was King of France, A True Medieval Tale*, William Mc Cuaig, The University of Chicago Press, Chicago and London 2002, s. 39).

⁹⁹ Richard Kieckhefer, “Erotic Magic in Medieval Europe”, *Sex in the Middle Ages: A Book of Essays*, Joyce Salisbury (ed.), Garland, New York, 1991, s. 37.

¹⁰⁰ Brożyna, s. 305.

¹⁰¹ Koczerska, s. 76.

giderek, karısını alenen aşağılayan, yani onu bayağı işler yapmaya zorlayan ya da ona ve çocuklarına destek olmayan erkekleri, en az karısını döven erkekler kadar zorba ve tacizci şeklinde nitelendirmektedir.¹⁰²

Orta Çağ'da zihinsel istismar olarak da tanımlanabilecek 'manevî şiddet' için karşılaştırmalı bir ifade bulunmamakla birlikte, bir kocanın karısına nasıl davranması gerektiğine dair toplumda belirli beklentiler mevcuttur. Geçerli bir evliliğin parçası olarak *consensus (affectio maritalis)*¹⁰³ gerekliliğinin kökeni, bir erkeğin karısına davranış biçimi ve ona sağladığı sosyal haysiyet olan evlilik onuru (*honor matrimonii*) kavramlarıyla bağlantılı olup, Roma Hukukuna dayanmaktadır. Bu kavram, Orta Çağ'da eşlerin birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğini açıklamak üzere ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Örneğin Papa III. Alexander, kadın ya da erkek olsun, cüzzam hastalarının, eşleri tarafından asla 'yalnız' bırakılmamaları konusunda ısrar etmektedir. Papa buradaki 'yalnızlık' ifadesi ile eşlerin herhangi bir hastalık nedeniyle birbirlerinden ayrılmamaları gerektiğine vurgu yapmaktadır. Söz konusu ifade, Papa III. Innocentius ve halefleri tarafından erkeklerin eşlerine uygun yiyecek, giyecek ve barınma sağlamaları kapsamında daha da geliştirilmiştir. Bahsedilen bu konuyla ilgili olarak Jan ve eşi Anna'nın 1483 yılında Lwów kentinde görülen boşanma davaları bir hayli ilginçtir. Bu davada davacı olan taraf, alışılanın aksine Jan olmuştur. Bir yandan karısının fiziksel anlamda hasta olduğunu (idrâr kaçırma) belirten Jan, diğer yandan ise eşinin kendisini bir sopayla yaralayacak ölçüde dövdüğünü ve hayatının tehdit altında olduğunu ifade etmiştir. Mahkemenin bu dava hakkındaki kararı kaybolmuş olsa da, Jan'a dair ilginç talimatları kayıtlarda mevcuttur. Söz konusu talimatta kadının hastalığını esas alan mahkeme, Jan'ın eşine karşı daha anlayışlı ve destekleyici olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴

Polonya dinî mahkemeleri başka tür yasaklara karşı uygulanan bazı cezalara da atıfta bulunmaktadır. 1410 tarihinde Kraków mahkemesinde görülen bir davanın neticesinde alınan kararı içeren kısa yazıda mahkeme, erkeklerin, eşlerini bilerek uykusuz bırakmaları ya da darp ederek kıyafetlerini yırtmaları karşılığında aforoz ve otuz marklık cezaya çarptırılacaklarını bildirmektedir. Mahkemenin buradaki amacı hiç kuşkusuz ki uygulanacak cezaî yaptırımın erkekler üzerindeki muhtemel caydırıcılığıdır. Benzer bir karar yazısı da 1512 yılında Kalisz kentinde görülen mahkemeye aittir. Bahsi geçen yazıda mahkeme, bir erkeğin eşini cezalandırmak maksadıyla sopa, bıçak, vb. gibi kesici aletlerin yanı sıra ayağıyla dahi dövmeyeceğini belirtmektedir. Ancak buna karşılık erkeklere, eşleri şayet 'çizgiyi aşarlarsa' onları kırbaçlayarak terbiye edebilme hakkının verilmesi, daha ziyade kadınları koruma altına alan emsal kararlar ile çelişmektedir.¹⁰⁵ Sonuç itibarıyla Orta Çağ'da mahkemelere taşınan aile içi anlaşmazlıkların başında manevî ve fiziksel şiddetin yer aldığı görülmektedir. Bu hususta özellikle kilise, erkeklerden taraf gibi algılansa da,

¹⁰² Brożyna, s. 306.

¹⁰³ Ayiter, s. 8.

¹⁰⁴ Brożyna, s. 306-307.

¹⁰⁵ Brożyna, s. 307.

bazı istisnalar hariç, genele bakıldığında zaman zaman kadınlardan yana bir duruş sergilediği anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen bazı örneklerle binaen Roma Hukukunun, boşanma konusunda farklı dönemlerine ait yaklaşımlarına ilişkin yansımaların görüldüğü Orta Çağ Polonya'sında ister kadın, ister erkekler tarafından olsun açılan davaların, dönem koşulları dâhilinde daima titizlikle değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Her iki tarafın da mevcut yasalar çerçevesinde kimi zaman haklı, kimi zaman ise haksız bulunarak cezalandırıldıkları davalar esnasında en önemli rolü din adamları oynamıştır. Boşanma hususunda, birer yargıç sıfatıyla mahkemelerde yer alan din adamlarının yaklaşımları, büyük ölçüde eşlerin boşanmalarından yana olmuştur. Bununla ilgili olarak hem hukukçu profesör Richard H. Helmholz hem de tarihçi Barbara Hanawalt, mahkeme salonundaki din adamlarının, birer yargıçtan ziyade, hakem olarak hareket eden sert ve müdahaleci evlilik danışmanları gibi davrandıkları yorumunu yapmaktadırlar. Aynı şey Geç Orta Çağ Polonya'sının dinî mahkemelerindeki yargıçlar için de söylenebilmektedir. Aile içi şiddetle ilgili davaların çoğunda mahkemeler davacıları boşamamış, daima aralarında bir uzlaşma sağlamaya gayret göstermiştir. Fakat din adamlarının bu ılımlı bakış açılarına rağmen kilisenin düşünce ve uygulamasında belirli bir çelişki göze çarpmaktadır. Zira pek çok din adamı erkeklerin, eşlerini disipline etme hak ve sorumlulukları olduğuna inanırken; dinî mahkemeler ise bunun erkeklere yüklediği sorumluluktan korkmuş ve bu doğrultuda erkekler tarafından uygulanması caiz olan ceza türlerini düzenlemiştir.¹⁰⁶ Ayrıca dinî mahkemelerin ve Orta Çağ Polonya toplumunun, bir kocanın karısına uyguladığı şiddetin her gerekçeyle mazur görülebileceğine inanmadığına dikkat etmek büyük önem taşımaktadır. Çünkü dava süreçlerine bakıldığında erkekler, eşlerine yönelik şiddet suçlamalarına cevap verirlerken, genellikle davranışlarının gerekçelerini açıklamaya çalışmışlardır. Bununla birlikte mahkemeler, zina veya iktidarsızlık gibi meşru şikâyetlerle boşanmak isteyen kadınlara, eşleri tarafından davalarını geri çekmeye zorlanmamaları veya kararın ardından şiddet görmemelerini sağlamak için genellikle bir tür teminat vermeye çalışmıştır. Ne yazık ki, şiddet ve işkence davalarındaki birçok karar kaydı elimize ulaşmamıştır. Ancak insanların bu sorunları dile getirmekten çekinmemelerinin yanı sıra mahkemelerin yaşananlara tepki göstermesi, eşler arasındaki istismarın gizlenecek, görmezden gelinecek kötü ve utanılacak bir aile sırrı şeklinde değerlendirilmediğini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁰⁷

SONUÇ

Roma'nın kuruluşundan, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar pek çok yönden değişime uğrayan Roma Hukuku, nihayetinde Roma-Yunan Hukuku ya da Bizans Hukuku adını alarak, Avrupa'da benimsenmiş ve uygulanmayı sürdürmüştür. Söz konusu değişimler kapsamında ise en

¹⁰⁶ Brożyna, s. 308.

¹⁰⁷ Brożyna, s. 310.

önde gelen faktör hiç kuşkusuz ki Hristiyanlığın kabulü olmuştur. Zira Hristiyanlık, yasaların hem pratikte hem de Avrupa çapında yayılmasında etkisini yoğun bir şekilde göstermiştir. İncil ile arasında belirli bir içsel ve ideolojik akrabalık bulunmakta olan Roma yasalarının, Hristiyan inancının yayıldığı ve eğitilmiş kesimlere aktarıldığı Latince ile yazılmış oluşu, bu hukukun, karakterize edildiği yüksek derecedeki hukukî uzmanlıkla birlikte, erken Orta Çağ Avrupa'sında neden karşı konulamaz bir etkiye sahip olduğunu anlaşılır kılmaktadır. Roma Hukukunun etkileri, batı toplumlarının zamanla temel Roma fikir ve kurumlarına açılmasıyla neticelenmiş; bu durum, boşanma davalarının dâhil olduğu medenî hukuk alanına da yansımıştır. Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden itibaren, yaşanan bazı aile içi sorun ve anlaşmazlıklar sonucunda eşlerin birbirlerinden ayrılma, yani boşanma talepleri ortaya çıkmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere bu hususta en önemli rolü Hristiyanlığın kabulü ve yükselişi oynamıştır. Ortaya çıkan dinî yaklaşımlara binaen imparatorluk yasalarında meydana gelen değişimler, mevcut eğilimlere paralel olarak gerçekleştirilmiş veya genişletilmiştir. Ancak boşanmalar pagan toplumlarda sıklıkla görülüp, kabul edilirken; Hristiyan imparatorlar tarafından getirilen ciddi kısıtlamalar, davaların sonuçlarında eşlerin zaman zaman övülme ya da suçlanmalarına sebebiyet vermiştir. Hatta bu durum, Hristiyan doktrininin Roma özel hukuku üzerindeki en güçlü etkisi şeklinde nitelendirilmiştir.

Klasik Dönem Hukuku özgürlükçü bir boşanma politikasına sahip olup, hem kadınlara hem de erkeklere eşlerini tek taraflı olarak reddedebilme hakkını vermişse de, bedelsiz ve tek taraflı boşanma, istisnai bazı durumlar hariç, hiçbir zaman pek hoş karşılanmamıştır. Tek taraflı boşanmaya karşı mevcut yasalar, genellikle Hristiyan etkisine atfedilen Constantine ile başlamakta ve bunu, boşanma hususuna birtakım yasaklamalar getiren II. Theodosius Yasası izlemektedir. Bu yasa erkekler ve kadınlar adına eşit koşullar talep etmemekte olup; kadınlar için daha yüksek bir davranış standardını desteklemektedir. I. Justinian zamanında ise her iki eşin, özellikle de kadının tek taraflı boşanma ve başka biriyle yeniden evlenme hakkı üzerinde önemli kısıtlamalar mevcuttur. Ancak ister tek taraflı, ister karşılıklı anlaşma ile olsun, boşanma Roma yaşamının kabul edilen bir gerçeği olmayı sürdürmüştür. Hristiyanlığın hızla yayıldığı Merkezî Doğu Avrupa'nın bir ülkesi olan Polonya'da uygulanan yasalarda da Roma Hukuku etkili olmuştur. Ancak yazım dilinin Latince oluşu sadece entelektüel kesim, yani din adamları tarafından anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun neticesi olarak da hukukun bilimsel alana taşınması gerekliliği ise yepyeni bir sürecin başlangıcı olmuş; üniversitelerin açılıp, bu dalda kürsüler teşkil edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda Polonya'da Kral III. Kazimierz tarafından Kraków Akademisi kurularak, hukukun kiliseyi aydınlatmak ve desteklemek üzere teolojiyle ortak bir hale gelmesi sağlanmıştır. Hukuk alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak, mahkemelerin yaygın hale gelmesiyle beraber Polonya'daki aile içi sorunların yol açtığı boşanma talepleri yargıya intikal etmeye başlamıştır. Ancak Orta Çağ'da şiddet türleri, bugün olduğundan daha farklı bir şekilde nitelendirilmekte ve eşler arasındaki şiddet, özellikle acısız veya ölümcül olmadığı sürece normal bir olay olarak görülmektedir. Şiddetin asla tamamıyla yasaklanmamasının yanı sıra erkeklere, terbiye amacıyla eşlerine

şiddet uygulamalarına belirli dozda müsaade edilmesi, ne yazık ki kadınları mağdur ederken, taraflar arasında zaman zaman eşitsizliğe yol açmıştır. Eşlerden birinin, özellikle de erkeklerin sağlık sorunları, ahlâka mugayir bazı durumlar ya da şiddetin neden olduğu fizikî tahribatlar, mahkemelerin zaman zaman kadınlardan yana olmalarını sağlamıştır. Fakat hangi gerekçeyle olursa olsun yaşanan dava sürecine mahkemenin yaklaşımı öncelikle tarafların uzlaştırılması yönünde olmuştur. Hristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte Roma Hukukunun etkili olduğu Polonya'da, insanların bazı özel sorunlarını dile getirmekten çekinmemelerinin yanı sıra mahkemelerin yaşananlara tepki göstermesi, eşler arasındaki istismarın gizlenecek, görmezden gelinecek kötü ve utanılacak bir aile sırrı olarak görülmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bu doğrultuda bilhassa kadınlar tarafından mahkemelere sunulan şikâyetler incelendiğinde fiziksel şiddetin, zina vb. suçların neden olduğu manevî şiddete karşı daima baskın geldiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Arjava A, "Divorce in Later Roman Law", *Arctos, Acta Philologica Fennica*, Vol. XXII, Helsinki, 1988, s. 5-23.

Ayiter K, *Roma Hukuku Dersleri*, Aile Hukuku, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1963.

Balouzat-Lubet C, "The Court of Mahaut, Countess of Artois (1302-1329) through Its Bookkeeping Practices", 2014, halshs-01162093, ss. 1-8.

Berger A, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Transactions of the American Philosophical Society, New Series, Vol. 43, Part. 2, 1953.

Bierkan, A, T / Sherman, C P / Stocquart, E, "Marriage in Roman Law", *The Yale Law Journal*, Vol. 16, No. 5, Inc., 1907, The Yale Law Journal Company, ss. 303-327.

Brożyna M A, "Not Just a Family Affair: Domestic Violence and the Ecclesiastical Courts in Late Medieval Poland in Love, Marriage and Family Ties in the Middle Ages", Isabel Davis (ed.), et. al., *Brespols*, 2003, ss. 299-309.

Brundage J A, "Domestic Violence in Classical Canon Law' Violence in Medieval Society", Kaeuper (ed.), *The Boydell Press*, 2000, ss. 183-196.

Çelebican K Ö, *Roma Hukuku*, 18. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020.

Cherubino da Siena, "Regole della vita matrimoniale", Not in *God's Image: Women in History from the Greeks to the Victorias*, Julis O'Faolain and Lauro Martines (ed.), Harper and ROW, New York. 1973.

Colish M L, *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages*, 2nd Edition, Brill Academica Publishers, 1990.

Falconieri T C, *The Man Who Believed He Was King of France, A True Medieval Tale*, William Mc Cuaig, The University of Chicago Press, Chicago and London 2002.

Frier B W/Mc Ginn T A J, *A Casebook on Roman Family Law*, Classical Resources Series, No. 3, 2003.

Gardner J F, *Women in Roman Law and Society*, First Midland Book Edition, 1991.

Geary P J, *Before France and Germany*, Oxford University Press, U. S. A 1988.

Gönenç, F İ, *Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)*, C. VII, S. 1-2, 2003, AÜEHFD, ss. 645-654.

Grubbs J E, *Women and the Law in the Roman Empire*, Routledge, London, New York 2002.

Güneş C S, *Roma Hukukundan Günümüze Velayet-Vesayet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.

den Hamer N, "Roman Women's Rights in Divorce and Custody Ancient History", Master Thesis, Faculty of Humanities, Universiteit Leiden, 2019.

Harper K, "Marriage and Family in Late Antiquity ", S. Johnson (ed.), Oxford Handvoll of Late Antiquity, ss. 667-714.

Hunter D G, "The Significance of Ambrosiaster", NAPS Presidenta Address, Journal of Early Christian Studies, 17: 1, Johns Hopkins University Press, 2009, ss. 1-26.

İncil, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1991.

Kieckhefer R, "Erotic Magic in Medieval Europe", Sex in the Middle Ages: A Book of Essays, Joyce Salisbury (ed.) , Garland, New York 1991, ss. 30-5.

Koczerska M, Rodzina Szlahecka w Polsce Późnenego Średniowiecza, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

Konca N K, "Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesinin Sınırlandırılması", 2015, SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı, ss. 65-96.

Koschaker P, Modern Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Sevinç Matbaası, K. Ayiter (Çev.), Ankara, 1977.

Kosior K. Becoming a Queen in Early Modern Europe, East and West, Palgrave Mac İlan, United Kingdom, 2019.

Knoll P W, 'A Pearl of Powerful Learning', The University of Cracow in the Fifteenth Century, Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, William J. Courtenay, Jürgen Miethke, Frank Rexroth, Jacques Verger (ed.), Vol. 52, Brill, Leiden 2016.

Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa, pod redakcją Waclawa Uruszaka, Doroty Malce, Kazimierza Barana, Macieja Mikuły, No. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.

Lauren P G, "The Foundations of Justice and Human Rights in Early Legal Texts and Thought", The Oxford Handbook of International Human Rights Law, Dinah Shelton (ed.), Oxford University Press, 2013, ss. 163-193.

Macura M M, "Byzantine Law as a Nursery Garden for Legal Transplants with Specific Review of Dusan's Code", Zbornik Radová Pravnog Fakultets u Novom Sădu, 2020, ss. 519-530.

A Manual of Roman Law, The Ecloga Published by the Emperors Leo III and Constantine V of Isaura at Constantinople A. D. 726, Transl. Edwin Hanson Freshfield, Cambridge University Press, 1927.

Di Marzo S, Roma Hukuku, İsmail Akgün Matbaası, Z. Umur (Çev.), İstanbul, 1954.

Noy D, "A Misunderstanding about Roman Divorce Law: The Meaning of 'Praeter' in Digest 24.2.9", The Classical Quarterly, New Series, Vol. 38, No. 2, Cambridge University Press, 1988, ss. 572-576.

Pennington K, "The Biography of Gratian, The Father of Cannon Law", University of Villanova Law Review, No. 59, 2019, ss. 679-706.

Rado B T, "Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri", C. 8, S. 12, 1942, İÜHF, ss. 530-544.

“Review: The Theodosian Code”, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 43, No. 4, University of Pennsylvania Press, 1953, ss. 392-394.

Riggsby, A M, *Roman Law and the Legal World of the Romans*, Cambridge University Press, New York, 2010.

“Roman Legal Tradition and Compilation of Justinian”, *The Robbins Collection* 1-4, 2007 <https://www.law.berkeley.edu/research>

Santi, C, “ ‘The Holy Apostles’ Nomokanon – The First Law Book Printed in the Romania Countries (1545)”, Vol. XXVI, No. 2, *Biblioteka Valahia University Law Study, Târgoviște*, 2015, ss. 66-79.

Šarkić S, “The Influence of Byzantine Law in East Central Europe”, in Sály, P. *Lectures on East Central European Legal History*, Miskolc: Central European Academic Publishing, 2022, ss. 41–63.

Sedlar J, W, *East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500*, University of Washington Press, Seattle and London, 1994.

Singman J, L, *Daily Life in Medieval Europe*, “Daily Life Through History” Series, Greenwood Press, United States of America, 1999.

Smith, W, J/ Hare I C H/, Wallace H B/ Wallace J W, *A Selection of Leading Cases, On Various Branches of the Law*, Law Booksellers and Publishers, Vol. 2, 1855.

Treggiari S, *Roman Marriage*, Oxford University Press, London, 1991.

Truitt E, “The Garden of Earthly Delights: Mahaut of Artois and the Automata at Hesdin”, Vol. 46, No. 1, *Medieval Feminist Forum: A Journal of Gender and Sexuality*, 2010, ss. 74-79.

Ulanowski B, “Praktyka w Sprawach Małżeńskich w Sądach Duchownych Dyjeczki Krakowskiej w Wieku XV”, Vol. 5, No. 4, 1885, *Archiwum Komisji Historycznej*, ss. 87-195.

Ullmann W, *The Sources of History: Studies in the Uses of Historical Evidence Law and Politics in the Middle Ages*, An Introduction to the Sources of Medieval Political Ideas, Cambridge University Press, 2008.

Winroth A, “Gratian ad His Book: How a Medieval Teacher Changed European Law and Religion”, Vol. 10, No. 1, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2012, ss. 1-15.